

ПРАКТИЧЕСКО ПОМАГАЛО НА СЪДЕБНИЯ ЗАСЕДАТЕЛ

**FRIEDRICH
EBERT**
STIFTUNG

СЪДЪРЖАНИЕ

Увод	стр. 2
Тема 1: Участие на обществеността в правораздавателния процес. Роля и статут на съдебните заседатели, съгласно законодателството на Република България <i>съдия Атанас Каменски – Добрички окръжен съд</i>	стр. 4
Тема 2: Общо учение за престъплението и за субекта. Основания изключващи обществената опасност и противоправността на деянието <i>съдия Атанас Каменски – Добрички окръжен съд</i>	стр. 9
Тема 3: Система на наказанията. Определяне на наказанията. Освобождаване от наказателна отговорност <i>съдия Атанас Каменски – Добрички окръжен съд</i>	стр.19
Тема 4: Видове престъпления съгласно НК <i>съдия Деница Петрова</i>	стр.29
Тема 5: Участници в наказателния процес <i>съдия Деница Петрова</i>	стр.45
Тема 6: Предмет и тежест на доказване в съдебното производство и доказателствени средства <i>съдия Деница Петрова</i>	стр.50
Тема 7: Способи на доказване <i>съдия Снежина Колева</i>	стр.53
Тема 8: Съдебно производство и постановяване на присъдата. Видове съдебни производства <i>съдия Снежина Колева</i>	стр.62
Тема 9: Особени съдебни производства <i>съдия Снежина Колева</i>	стр.73

УЧАСТИЕ НА ОБЩЕСТВЕННОСТТА В НАКАЗАТЕЛНИЯ ПРОЦЕС. РОЛЯ И СТАТУТ НА СЪДЕБНИТЕ ЗАСЕДАТЕЛИ, СЪГЛАСНО ЗАКОНОДАТЕЛСТВОТО НА РЕПУБЛИКА БЪЛГАРИЯ.

Институтът на съдебните заседатели е въведен в България през 1878г. с т.нар “Временни съдебни правила по углавно съдопроизводство в общите съдилища”. След отмяната на временните правила въпросът бил решен със Закон за углавното съдопроизводство и Закон за съдебните заседатели от 1897г.

Съгласно Временните правила, по дела, в рамките на които подсъдимите били обвинени в “злодеяния” по Отоманския наказателен закон, в престъпления, извършени чрез печата и преследвани по общия ред/неподлежащи на “примирение”/, както и в “политически престъпления”, съдът заседавал в състав от трима съдебни заседатели, избирани чрез жребий измежду повиканите и неотведени заседатели, и трима съдии, в т.ч. председател. След като полагали “особена клетва” заседателите сядали зад съдийската маса, като обсъждали и решавали само въпроса за виновността съвместно с професионалните съдии. При равенство на гласовете се приемало решението, което било по-благоприятно за подсъдимия.

При действието на ЗУС заседатели могли да бъдат само лица, които били български поданици, имали са навършени двадесет и пет години, били “неопорочени пред съд” и самите те или родителите им владеели недвижимо имущество, или имали най-малко средно образование, или се занимавали независимо с търговия или занаят. Всяка година към петнадесети октомври окръжният началник на окръга, в който се намирал окръжният съд, съставял списъци на лицата, които имали право да бъдат съдебни заседатели и общ списък на “първоначалните избиратели”, каквито могли да бъдат само навършили двадесет години и “неопорочени пред съд” граждани. Първоначалните избиратели избирали с вишегласие измежду лицата, които могли да бъдат съдебни заседатели по един “гласен” на всеки петдесет къщи. Така избраните “гласни” се призовавали на 15 декември от окръжният началник на общо събрание, което избирало двадесет и четири съдебни заседатели. По шест от тях участвали в състава на окръжният съд за всеки три месеца.

Според Закона за съдебните заседатели от 1897г. заседатели могли да бъдат лицата, които са български поданици, грамотни, владеещи български език и плащащи на държавата пряк данък от не по-малко от сто лева годишно или имащи средно или висше образование. Изисквали се навършени тридесет години и 2-годишно постоянно местожителство. Изрично било предвидено, че не могат да бъдат заседатели учителите от основните училища, военните на действаща служба, слугите и др. Премахната била двустепенната изборителна

система- Към първи октомври всяка година кметовете на общини изготвяли списък на жителите, отговарящи на условията. Списъците се обединявали от мировите съдии, които изпращали данните на председателите на окръжни съдилища. До двадесети ноември при председателите се провеждали събрания с участието на прокурора, представител на окръжното управление, представител на окръжния съд и посочени от общинския съвет по седалището на съда пет души “почтени граждани”. Събранието определяло чрез жребий сто и шестдесет заседатели. От тях, отново чрез жребий, призовавали в съда по шестнадесет души за всеки месец, а броя на заседателите по състави бил увеличен от трима на четирима, като същите участвали по дела за престъпления, за които се предвиждал не по-малко от пет години строг тъмничен затвор. В този си вид съдопроизводството действало до 1922г. когато институтът бил отменен.

При условията на съвременното наказателно правораздаване, след отпадането на съществувалите до скоро институти на “обществения обвинител” и “обществения защитник”, т.нар. “обществено начало” в процеса понастоящем се изчерпва с участието на заседатели в съдебните състави по определени категории дела. Касае се за едно от основните начала на наказателния процес, уредено от чл.117, ал.2 и чл.123 от Конституцията на РБ, гл.IV, раздел II от ЗСВ и Наредба №2/2008г. на МП, регламентиращи участието на обществеността в процесуалното ръководство и решаването на въпросите по делото.

Съдебен заседател в Република България може да бъде дееспособен български гражданин, навършил двадесет и една години, но ненадхвърлил седемдесет години към момента на избирането му, който се ползва с добро име в обществото и не е осъждан за умишлено престъпление, независимо от реабилитацията. Броят на кандидатите за заседатели, които трябва да бъдат предложени от всеки общински съвет се определя от общото събрание на съдиите от съответния апелативен или окръжен съд, съобразно броя на първоинстанционните дела, разгледани със съдебни заседатели през предходната година, както и тенденциите за увеличение или намаление постъпленията на тези дела. Разпределянето на броя на заседателите за районните съдилища трябва да е в същото съотношение, в което се намира броят на населението на общините в района на съответния окръжен съд.

Председателите на окръжните и апелативните съдилища съобщават до тридесети септември на последната година от мандата на съдебните заседатели необходимия брой заседатели, които трябва да бъдат посочени от общинските съвети, а самите съвети могат да направят допълнително предложения за лица, чийто брой не надхвърля с 10% заявеното. Общинските съвети избират комисии, които изготвят предложенията, а всеки съветник може да постави допълнителна кандидатура пред комисията. Кандидатите трябва да отговарят на изискванията по чл.67 от Закона за съдебната власт,

като най-малко 10% от тях следва да са с педагогическа квалификация. Комисиите докладват предложенията за съдебни заседатели на общинските съвети. Съветниците определят с гласуване кандидатите, които ще бъдат предложени за съответния съд, като от списъците отпадат лицата, получили най-малко гласове.

В срок до петнадесети ноември на последната година от мандата на съдебните заседатели общинските съвети предлагат на съответните съдилища избраните кандидати, като прилагат копие от решенията си заедно с документите на предлаганите, удостоверяващи българско гражданство, възрастта, евентуалната педагогическата квалификация, свидетелство за съдимост, в частност мнение на председателя на съответния съд за работата на лицата, които вече са били заседатели.

До тридесети ноември на последната година от мандата на съдебните заседатели, общите събрания на съдиите от окръжните и апелативните съдилища обсъждат представените кандидатури и чрез избор определят съдебните заседатели за по-ниския по степен съд. Протоколът се подписва от председателя и от съдебния служител, който го е съставил, като преписи се изпращат на председателите на съответните районни или окръжни съдилища, както и на общинските съвети, в 3-дневен срок. Не по-късно от десети декември на последната година от изтичащия мандат, така определените заседатели полагат клетва пред общото събрание на съдиите при съответния районен или окръжен съд, след което на общо събрание приемат вътрешни правила, с които уреждат организацията на работата си и правилата за поведението си.

Мандатът на заседателите е пет години. Същите участват при решаването на първоинстанционни наказателни дела за престъпления, наказуеми с лишаване от свобода повече от пет години, подлежащи на разглеждане от съдия и двама заседатели, както и при предвидени наказания лишаване от свобода не по-малко от петнадесет години или доживотен затвор, подлежащи на разглеждане от разширен състав от двама съдии и трима заседатели. В рамките на разглежданото дело заседателите имат еднакви права със съдиите и подлежат на отвод на същите законоустановени основания. Съгласно чл.29 от НПК в състава на съда не може да участва съдебен заседател:

-който е участвал в състава на съда, постановил присъда или решение в първата, въззивната или касационната инстанция, или при възобновяване на наказателното дело, определение, с което се одобрява споразумение за решаване на делото, определение, с което се прекратява наказателното производство или определение, с което се взема, потвърждава, изменя или отменя мярка за неотклонение задържане под стража в досъдебното производство;

- който е извършвал разследване по делото;

- който е бил прокурор по делото;
- който е бил обвиняем, настойник или попечител на обвиняемия, защитник или повереник по делото;
- който е бил или може да встъпи в наказателното производство като частен обвинител, частен тъжител, граждански ищец или граждански ответник;
- който е бил свидетел, поемно лице, вещо лице, преводач, тълковник или специалист - технически помощник по делото;
- който е съпруг или близък роднина на лицата посочени по-горе;
- който е съпруг или близък роднина на друг член от състава на съда.
- който поради други обстоятелства може да се счита предубеден или заинтересован пряко или косвено от изхода на делото.

При наличие на което и да е от посочените основания съдебният заседател е длъжен да се отведе. Неговият отвод може да бъде поискан и от някоя от страните до началото на съдебното следствие, освен ако основанията за това са възникнали или са станали известни на по-късен етап. При всички тези случаи исканията за отвод или самоотвеждане следва да бъдат изрично мотивирани. По тяхната основателност съдът се произнася незабавно в тайно съвещание с участието на всички членове на състава.

При провеждането на съвещанията, с цел да се избегне нежелателно въздействие и да се осигури тяхната активност в хода на процеса, съдебните заседатели задължително се изказват и гласуват преди съдиите. Така съставите се произнасят с обикновено мнозинство, при което всеки член има право да заяви особено мнение, което следва да мотивира. Заседателят е длъжен да се явява на делата, по които е излъчен, следва да пази тайната на съвещанието и няма право да изразява под каквато и да било форма предварително становище по възложения наказателен казус.

Следва да се отбележат и някои особености, съществуващи при участието на запасни съдебни заседатели. Същите присъстват при разглеждането на делата, по които са излъчени, от самото начало на съдебното заседание с правата на член от състава, освен правото да вземат участие в съдебните съвещания и в решаването на въпросите по делото. Когато някой от непрофесионалните членове от състава на съда не може да продължи участието си, запасния заседател го замества с пълния обем права и производството продължава.

Съдебните заседатели се свикват за участие в съдебни заседания от председателя на съда най-много за шестдесет дни в рамките на една календарна година, освен ако разглеждането на делото, в което участват, продължи и след този срок. За всеки съдебен състав чрез жребий се определят основни и резервни съдебни заседатели. За участието си заседателите получават възнаграждение от бюджета на съдебната власт, равняващо се на 1/22 на ден от 50 % от основната заплата съответно за районен или окръжен

съдия. За времето, през което изпълняват задълженията си заседателите имат право и на неплатен отпуск от работодателя си.

При неизпълнение на задълженията заседателят може да бъде санкциониран от председателя на съда с глоба в размер от 50лв. до 500лв, след като му се предостави възможност да даде обяснения за провинението. По жалба на наказаня санкцията може да бъде отменена или намалена от председателя на по-горния съд.

По предложение на председателя на съда, съдебен заседател може да бъде освободен и предсрочно от съответното общо събрание, когато бъде поставен под запрещение, при осъждане за умишлено престъпление, при трайна невъзможност да изпълнява задълженията си за повече от една година, когато извърши тежко нарушение на задълженията си, системно не ги изпълнява, или извърши действие, с което уронва престижа на съдебната власт, както и когато сам поиска освобождаването си.

ОБЩО УЧЕНИЕ ЗА ПРЕСТЪПЛЕНИЕТО И ЗА СУБЕКТА

Съгласно действащата наказателноправна доктрина престъплението е това общественоопасно деяние-действие или бездействие, което е извършено виновно и е обявено от закона за наказуемо-чл.9, ал.1 от НК. Тази формулировка налага изясняване на няколко понятия:

Субект и вменяемост.

Престъплението е човешка проява, поради което извършител може да бъде само конкретно физическо лице, което притежава нормална психика и е достигнало възраст, при която е оформено неговото обществено съзнание. Като наказателноотговорни могат да бъдат третиран единствено вменяемите, достигнали определена възраст хора, доколкото притежавайки нормално съзнание и воля, същите могат да действат с познаване на обективните закономерности на действителността, преследвайки своите съзнателно поставени цели и могат активно да въздействат върху обществените отношения, извършвайки или въздържайки се от извършването на определени действия.

Съгласно чл.31 от НК наказателноотговорни са пълнолетните-навършили 18-годишна възраст лица, извършили престъпление в състояние на вменяемост. Наказателноотговорни са и непълнолетните-достигнали четиринадесет, но ненавършили осемнадесет години, само ако са могли да разбират свойството и значението на извършването деяние и да ръководят постъпките си. Във връзка с липсата на някои тези способности се извежда и понятието за **невменяемост**. При решаване на тези въпроси се използват медицински критерий, свързан с причините, засягащи психиката на субекта и лишавачи го от способността да разбира свойството и значението на извършването деяние и да ръководи постъпките си, и юридически критерий, изразяващ характера и степента на това засягане. Така от психиатрична гледна точка, вследствие на някои от установените три категории-умствена недоразвитост, продължително или краткотрайно разстройство на съзнанието, субектът се е намирал в такова психично състояние, при което от юридически аспект се установява, че не е могъл да разбира свойството или значението на извършването, или не е могъл да ръководи постъпките си.

Умствената недоразвитост се определя като вродено слабоумие, трайно състояние, дължащо се на органични поражения или на вродени дефекти на мозъка, разрушаващи нервната тъкан и пречатстващи нормалното психическо развитие. С оглед степента на слабоумие се разграничават идиотия, имбецилност и дебилност. Приема се, че лицата със страдание от първите две форми са категорично невменяеми, а тези от третата-вменяеми поначало, освен в случаи на общественоопасни деяния, свързани с усложнени ситуации и изискващи абстрактно мислене.

Продължителното разстройство на съзнанието се разглежда като резултат от хроническа душевна болест-шизофрения, циклофрения, параноя, маниакално-депресивна психоза, тежки форми на епилепсия, както и като следствие на настъпилите от страданието трайни поражения като деградации и деменции.

Краткотрайното разстройство на съзнанието от своя страна е временно разстройство на психичната дейност вследствие на физически или психически травми, отравяния, инфекции и т.н., свързани с нарушаване на мозъчната дейност от функционален характер като патологичен афект/помрачение с дезориентираност/, просънна помраченост и др. Типичен пример е патологичното алкохолно опиване, обуславящо кратковременно психическо разстройство. При него външните признаци на алкохолното опиване изчезват и може да възникне в две форми-епилептоидна/помрачено съзнание, неправилно възприемане на действителността, афект на гняв и ярост, безразборна агресия, неудържимо буйство/ и параноидна/налудни идеи и халюцинации, при относителна външна правилност на поведението/.

Всяка от тези три причини може да доведе до невменяемост, доколкото засяга психическите способности на деца посредством разстройствата във възприятията, паметта, мисленето и интелекта, емоциите, волята или съзнанието, но това засягане трябва да е от такъв порядък, че съгласно юридическия критерий, субектът следва да е бил лишен от способността да разбира свойството или значението на извършваното, или способността да ръководи постъпките си.

Обект и предмет на престъплението.

Обект на посегателство при престъплението са винаги обществените отношения, защитени от наложения правен ред и засягащи правата и свободите на гражданите, установения държавен, обществен и икономически строй. При отделните видове престъпления съответно се засягат отделни страни на тази система, отделни видове обществени отношения, поради което и в особената част на НК посегателствата са систематизирани в групи, съобразно обекта си. От своя страна, обществено отношение като обект на престъплението може да бъде засегнато или застрашено посредством въздействие върху лицата, които са негови субекти, върху материалните предпоставки за неговото съществуване или върху предметите, които го материализират, определяни в доктрината като предмет на престъплението. Така обект на престъпленията против собствеността като грабеж, кражба, обсебване, длъжностно присвояване, измама и т.н. се явяват обществените отношения свързани с нормалното упражняване на правото на собственост, а именно възможността собственикът да владее, ползва и да се разпореждането с вещ. Предмет на тази категория престъпления се явяват конкретни движими или недвижими вещи, или други имуществени интереси, по повод на които

възникват правоотношенията, обект на посегателствата. Обект на престъпленията обида и клевета са обществените отношения, осигуряващи неприкосновеност на честта, достойнството и доброто име на човека като негови неотменими морални ценности. Предмет на посегателствата са личното чувство за чест, за обществена значимост, доброто име на личността в обществото и т.н.

Изпълнително деяние.

Деянието се определя като конкретен акт от поведението на определен субект, външно проявена постъпка, осъществена под контрола на съзнанието, като конкретен волеви акт, характеризиращ се със съзнателна целенасоченост. Поради това не се разглеждат като деяние неосъзнаваните рефлекторните прояви от автоматичен характер/трепване при силно заслепяване, внезапно сепване/, несъзнателните инстинктивните реакции-лишени от предвиждане на резултата/, причинените от външни сили телодвижения, в т.ч. физическата принуда, но не и психическата такава.

От своя страна съзнателната волева дейност може да приеме две форми-извършване на определено телодвижение за постигане на конкретна цел или неизвършването на такова, явяващо се необходимо за правилното развитието на дадена обществена връзка, обозначаващи съответно като действие и бездействие. Във всяко от двете си форми, реализирано при указанията от наказателната норма условия, при които се въздейства отрицателно върху защитаваните обществени отношения, деянието се явява "изпълнително", т.е. осъществяващо очертания от закона състав на престъплението. Така при кражбите изпълнителното деяние се състои в отнемането на чужда движима вещ от владението на другото. Осъществява се само чрез действие и се изразява в прекратяване на досегашната фактическа власт върху вещта и установяване на държане от страна на дееца. Обратно, при престъплението по чл.183 от НК се касае за неплащане на издръжка, по чл.207 от НК-несъобщаване на намерена вещ в указания срок, по чл.282 от НК-за неизпълнение на служебни задължения.

Общественноопасни последици.

Като обективен факт деянието осъществява конкретно въздействие върху средата в която се извършва, предизвиквайки различни обективни изменения в нея, явяващи се последици на извършеното. Обществения характер на извършеното се предопределя от насоката на въздействие и от неговите настъпили или възможни последици. Настъпването на отрицателни обществени последици или създаването на предпоставки за възникването им уврежда или застрашава защитаваните от правото обществени отношения и поради това предопределя общественноопасния характер на извършеното и на неговия резултат. На тази база се разграничават престъпления със

съставомерни общественноопасни последици, т.е. с предвиден в техния състав престъпен резултат, както и престъпления, при които нормата очертава единствено типичните особености на общественноопасното деяние, без да изисква настъпването на конкретни последици. При първата хипотеза се отграничават т.нар. “резултатни” престъпления, явяващи се такива при които по определен начин се уврежда обекта/смърт, телесни повреди, унищожаване на имущество/ и такива, при които е достатъчно поставянето на обекта в опасност/палеж с опасност за разпростиране на пожара върху други имоти или създаващ опасност за живота на трети лица, приготвяне за убийство и т.н./.

При втората хипотеза престъпленията се определят като такива на просто извършване-безрезултатни или формални/държане на огнестрелно оръжие, на рискови наркотични вещества и т.н./.

Причинна връзка между деянието и инкриминираните последици.

Общественноопасният характер на престъпното деяние е свързан с неговото отрицателно въздействие върху конкретни обществени отношения, като за част от посегателствата настъпването на определени общественноопасни последици е включено в очертаните от закона състави на престъпления. В тези случаи, за да бъде определено деянието като престъпление е необходимо престъпният резултат да е настъпил като негово следствие. Причинната връзка между деянието и съставомерните последици е безусловно необходим обективен елемент от състава на престъплението и абсолютна предпоставка за наказуемост.

Обществена опасност на престъпното деяние.

Съгласно чл.10 ат НК общественноопасно е деянието, което застрашава или уврежда личността, правата на гражданите, собствеността, установения с Конституцията правов ред в Република България или други интереси, защитени от правото. В този аспект обществената опасност представлява способността на конкретно деяние да окаже отрицателно въздействие или да застраши с такова установената и защитена система от обществени отношения. Разликите във въздействието предопределят и степента на обществена опасност, свързвана с характера на увреденото или застрашено обществено отношение, с вида и степента на въздействието, вариращи от застрашаване, до увреждане или пълно унищожаване на обекта, с начините и способите за действие, с отрицателното отражение върху други обществени отношения извън главния обект на престъплението, с особено положение на субекта, със специфични негови качества или специално отношение към обекта на посегателство, със субективни елементи на деянието извън вината-подбуди, цели, психическо състояние и т.н. В този смисъл изясняването на степента на обществена опасност на конкретното деяние е от

изключително значение при определяне на тежестта, вида и размера на предвиденото за престъплението наказание.

Противоправност на престъпното деяние.

Съгласно представената дефиниция престъпление е само това общественоопасно деяние, което е обявено от закона за наказуемо, т.е. извършването на което е забранено под страх от наказание, предвидено в правна норма. Това деяние противоречи на повелята на закона и следователно се явява противоправно, независимо дали се касае до действие, дерогиращо нормативна забрана или бездействие, нарушаващо нормативно установената заповед за извършване на конкретно действие.

Вина.

Вината е безусловно необходим елемент от субективната страна на всяко престъпление, свързана е с определено психическо състояние на извършителя и изразява неговото субективно отношение към общественоопасните характер и последици на извършването, които характеризират действието или бездействието като престъпление от определен вид. Като съвкупност от психични моменти и като проявен мисловен процес, вината е реална даденост, възникнала в човешкото съзнание и подлежи на установяване в процеса по линията на фактическите констатации и тяхното доказване.

Престъпленията се явяват извършени по непредпазливост, когато субектът е предвиждал настъпването на общественоопасните последици, но е мислил да ги предотврати, или не е предвиждал престъпния резултат, но е бил длъжен и е могъл да го направи. В първия случай непредпазливостта се очаква като самонадеяност, а във втория-като небрежност.

Самонадеяността-съзнаваната непредпазливост или престъпното лекомислие, представлява мисловна даденост, включваща интелектуален и волеви момент. Налице е представа относно обстоятелствата, визирани от обективните признаци на съответния състав, както и представа относно общественоопасните последици, чието настъпване се очертава като възможно. Наред с това е налице и субективна увереност досежно съществуването на определени фактори, чието действие е от естество да осуети настъпването на общественоопасните последици. Съзнаването на тези препятстващи фактори е свързано с трета категория представи относно това, че в конкретната обстановка последиците ще бъдат предотвратени. Това обуславя субективната увереност на дееца в тази насока и се явява решаващ мотив за извършване на деянието. Определяща при самонадеяността е необосноваността на тази увереност, дължаща се на непроявена предвидливост, внимание и грижа. Типични примери в тази насока са причиняването на ПТП вследствие умишлено нарушаване на правилата за движение по пътищата.

Небрежността, определяна и като несъзнавана непредпазливост, е свързана с липса на конкретна представа относно възможността за настъпване на престъпните последици. Съществено е, че за деецът е съществувала реална възможност да стори това, тъй като е бил длъжен и е могъл да го направи. Това, което лицето е било длъжно да предвиди, се установява при съобразяване на изискванията, отразени в различните правила за внимание, грижливост, обмисленост, разработени от науката, техниката и практиката. От друга страна, възможността да бъде предвидено настъпването на последиците означава, че в рамките на очакваното конкретния деец, в конкретната обстановка се е намирал в такова психофизическо състояние, при което е било възможно чрез правилно насочване на вниманието и на психичните процеси да изведе в съзнанието си представата за общественоопасните последици. Липсата на такава възможност поначало дискредитира престъпния характер на извършеното и се обозначава като случайно деяние.

Посегателството е умишлено, когато деецът съзнава общественоопасния характер на извършването, предвижда общественоопасните последици и иска или допуска настъпването им. В този аспект следва да са налице осъзнаване на факта, че извършването застрашава или уврежда защитено от правото обществено отношение, предвиждане на увреждането или на поставянето в опасност на конкретни права и законни интереси, както и пряко насочване към реализирането на тези искани последици или допускане настъпването на резултата при преследване на друга цел. Първите две обстоятелства, оформящи съдържанието на интелектуалния момент, са предметени в съответните представи на дееца, а искането или допускането на последиците е израз на определено отношение и оформят т.нар. волеви момент.

Съдържанието на интелектуалния момент на умисъла се определя от това, че умишленото деяние е съзнателен волеви акт, при който общественоопасните последици се явяват цел на дееца или съзнателно допускан от него страничен резултат. Възникването на волевото отношение е възможно единствено при наличието на представи относно извършването деяние с неговите особености, причинния процес, на който извършването поставя начало, предизвикваните по този начин последици, както и общественоопасния характер на деянието и последиците. Установяването на интелектуалния момент на умисъла при всяко престъпление предполага изясняването на всички обективни признаци, принадлежащи към състава и наред с това-констатация за наличие в съзнанието на дееца на представа за всички тях, както и за обществения характер на осъществяването посегателство.

Интелектуалния момент е предпоставка за наличната при умисъла волева насоченост, проявявана в две форми-искано или съзнателно допускане

на престъпните последици. Съобразно с това се извеждат и двата основни вида умисъл-пряк/директен/ и евентуален/косвен/

Деянието е осъществено при пряк умисъл, когато извършителят съзнателно се насочва към причиняването на съответните общественно опасни последици, явяващи се крайна или междинна, опосредяваща цел, или неизбежен допълнителен резултат. Като общо правило съзнаването на неизбежността на резултата е равносилно на искането тези последици да настъпят.

Умисълът е евентуален, когато общественноопасните последици не са пряко целени от дееца, а са само възможен, но не и неизбежен допълнителен резултат, с настъпването на който лицето се съгласява, преследвайки друга цел, от постигането на която въпреки това не се отказва. Извършването за постигане на тази цел деяние обаче създава само възможност, не и неизбежност за причиняване като страничен или последващ резултат на престъпните последици. Съзнанието за тази възможност не се явява достатъчен контрамотив за извършителя, който въпреки това, без да разчита на конкретни фактори за осуетяване на последиците, извършва деянието, съгласявайки се с настъпването на съпътстващия резултат, за да постигне пряката си цел.

В зависимост от степента на определеност и конкретност на представата относно общественноопасните последици в съзнанието на дееца, теоретично се разграничават още неопределен, конкретизиран и алтернативен умисъл. Практическо значение има преди всичко теорията за алтернативния пряк умисъл, когато се касае за деяния, останали в стадия на опита.

В зависимост от душевното състояние на дееца по време на формиране и изпълнение на решението за осъществяване на посегателството, умисълът се подразделя още на обикновен, афектен и предумисъл.

Като форма на вина умисълът има значително по-широк обег на приложение в сравнение с непредпазливостта. Както опита, така и съучастието са възможни единствено при умишлените деяния. Основен правен принцип на нашето законодателство е и правилото, че извършени по непредпазливост престъпления се наказват само в изрично предвидени от закона случаи.

Основания изключващи обществената опасност и противоправността на деянието.

Неизбежна отбрана.

Институтът е регламентиран от разпоредбата на чл.12 от НК и се определя като защита от непосредствено противоправно нападение на държавни или обществени интереси, на личността или правата на

отбраняващия се или на друго чрез причиняване вреди на нападателя в рамките на необходимите предели.

Неизбежната отбрана предполага наличие на нападение-човешка проява, застрашаваща известно правно защитено правоотношение, предприета от вменяем или невменяем, в т.ч. малолетен субект, осъществявана било чрез действие, било чрез противоправно бездействие.

Нападението се явява непосредствено само при започнало увреждане на защитените интереси, както и при създадени реални предпоставки за близко, предстоящо увреждане на такива интереси.

За да е противоправно посегателството следва да представлява правно необосновано засягане на въпросните интереси, чиито носител да не е задължен да търпи. На следващо място институтът е приложим само при налично нападение-след като същото вече е започнало и докато все още продължава, но не и след приключването му, в т.ч. след окончателното увреждане на обекта, предотвратяването на посегателството, отблъскването на нападателя или доброволното прекратяване на същото от извършителя.

На неизбежна отбрана може да се позове както пряко застрашения от нападението, така и всяко трето лице, но само доколкото отбраната е насочена срещу нападателя, посредством засягане на личността или на вещи на същия, което да е от естество да допринесе за осуетяване или отблъскване на нападението.

Признатото от закона право за увреждане на нападателя се простира до степен на съответност с характера и опасността на нападението и не следва явно/несъмнено и безспорно/ да ги надхвърля, тъй като това само по себе си е общественоопасно, противоправно и годно да обуслови наказателна отговорност при наличие на вина и съставомерност.

Изключение от наказуемостта при превишаване пределите на неизбежната отбрана са случаите при които нападението е извършено чрез проникване с насилие или с взлом в жилище на отбраняващия се, както и когато самото деянието при превишаването се дължи на уплах или смущение.

Крайна необходимост

Институтът по чл.13 от НК изключва обществената опасност на деяния, извършени от дееца, за да спаси държавни или обществени интереси, свои или на друго лични или имотни блага от непосредствена опасност, която не може да бъде избегната по друг начин и причинените с деянието вреди са по-малко значителни от предотвратените.

За наличие на крайна необходимост се изисква състояние на непосредствена опасност, застрашаваща изброените права и интереси, вследствие на действието на определени сили-природни стихии, бедствия, аварии, злополуки, изключителни физиологични нужди, свързани с основни жизнени функции.

На крайна необходимост може да се позове всяко лице, в т.ч. този, вследствие на чиято непредпазливост е създадено състоянието на опасност. Изключение са единствено субектите по отношение на които съществува скрепено с наказателна санкция правно задължение да понесат риска от дадена опасност, така че самото и отбягване да съставлява самостоятелно престъпление.

За разлика от неизбежната отбрана крайната необходимост се определя като субсидиарна, тъй като е крайно, последно средство. Трябва да е липсвала друга възможност освен жертването на правно защитени интереси. Освен това обществената опасност на извършеното не отпада в случаите, в които причинените вреди са не само по-съществени от предотвратените, но и когато щетите са равнозначни.

Макар да не е обществено опасно и да не е противоправно, осъщественото при крайна необходимост нанасяне на щети по изключение подлежи на безусловно репарирание по реда на чл.46 от ЗЗД.

Оправдан стопански риск

Разпоредбата на чл.13а от НК изключва обществената опасност на деяния, извършени за постигане на съществен общественополезен резултат или за избягване на значителни вреди, ако извършеното деяние не противоречи на изрична забрана, установена с нормативен акт, отговаря на съвременните научно-технически постижения и опит, не поставя в опасност живота и здравето на друго и деецът е направил всичко, зависещо от него, за предотвратяване на настъпилите вредни последици.

Оправдаността на риска се оценява на база съотношението между очакваните ползи и възможните щети, както и от вероятността за настъпване на неблагоприятните последици. Общественополезният характер на тези деяния се обуславя от схващането, че вероятността в тези хипотези да настъпят известни вреди се компенсира от положителния обществен ефект на вероятния успех, който с основание се очаква да бъде постигнат непосредствено или в резултат на придобития от деянието опит.

Съгласие на пострадалия

Институтът е от значение в сферата на индивидуалните лични и имуществени права и интереси, в случаите, в които законът изтъква липсата на съгласие на засегнатия като обективен признак от състава на престъплението. Приложимостта на тази правна фигура е възможна единствено по отношение права и интереси от категорията на тези, с които лицето даващо съгласие за тяхното засягане може да се разпорежда свободно. Такива са личните имуществени права, свободата, неприкосновеността на жилището и кореспонденцията, половата неприкосновеност, телесна цялост и здравето, но не и живота на човека.

Малозначителност

Съгласно чл.9, ал.2 от НК не е престъпно деянието, което макар формално и да осъществява признаците на предвидено в закона престъпление, поради своята малозначителност не е общественоопасно или неговата обществена опасност е явно незначителна. В първата хипотеза се касае за посегателство което обективно не е в състояние да окаже отрицателно въздействие върху охранявано обществено отношение или въздействието му би било в такава степен лишено от значение, че не би застрашило реално тези отношения. Във втората хипотеза обществената опасност на извършеното не се изключва, но се отличава с такава ниска степен, че същата е недостатъчна за третиране на извършеното като престъпление от съответния вид.

СИСТЕМА НА НАКАЗАНИЯТА. ОПРЕДЕЛЯНЕ НА НАКАЗАНИЯТА. ОСВОБОЖДАВАНЕ ОТ НАКАЗАТЕЛНА ОТГОВОРНОСТ

Съгласно основополагащото определение на проф.д-р И.Ненов наказанието е установена от закона мярка на държавна принуда, налагана от съда на лице, извършило престъпление, състояща се в засягане на определени права и интереси на наказания, изразяваща отрицателното отношение на държавата и обществото към извършителя и посегателството, и целяща предотвратяване извършването на нови престъпления от санкционирания и от други неустойчиви членове на обществото, като въздейства върху тях възпиращо и поправително-възпитателно. Този вид санкция е винаги лична, системата от углавни наказания се установява и регулира така, че по възможност да засяга пряко само наказвания, санкцията следва да е съответна на конкретното престъпление и на личността на дееца, налагат се единствено законоустановени наказания, които по вид, съдържание и размер са предвидени от закона за съответната проява, а санкционирането се извършва единствено от установените за това съдилища.

За постигане целите на углавното наказване се използват различни по вид мерки, които в своята съвкупност обуславят системата на наказанията, определяна от необходимостта чрез различна по съдържание и тежест принуда да се създадат предпоставки за степенувано и нюансирано въздействие върху субектите на престъпления и останалите членове на обществото.

Съгласно чл.37 от НК националната система от наказания включва:

- доживотен затвор без замяна;
- доживотен затвор;
- лишаване от свобода;
- пробация;
- конфискация на налично имущество;
- глоба;
- лишаване от право да се заема определена държавна или обществена длъжност;
- лишаване от право да се упражнява определена професия или дейност;
- лишаване от право на получени ордени, почетни звания и отличия;
- лишаване от военно звание;
- обществено порицание.

Съгласно чл.62 от НК на непълнолетните могат да бъдат налагани единствено наказания лишаване от свобода, пробация, обществено порицание и лишаване от право да се упражнява определена професия или дейност.

Наказанието доживотен затвор без замяна се налага само ако конкретно извършеното престъпление е изключително тежко и целите на углавното наказване не могат да бъдат постигнати чрез по-леко наказание.

Тази санкция не може да се наложи на лице, което по време на извършване на престъплението не е навършило двадесет години, а по отношение на военнослужещите, както и във военно време - осемнадесет години, не може да се наложи и на жена, която се е намирала в състояние на бременност по време на извършване на престъплението или на постановяване на присъдата.

Осъдените на доживотен затвор се настаняват в отделни затвори или в отделения на другите затвори в обособени зони с повишена сигурност. Затворниците се държат в постоянно заключени помещения при засилен надзор и охрана. Участието им в колективни мероприятия е само с осъдени от същата категория. Изоляцията от останалите лишени от свобода се спазва и при конвоиране, лечение, свиждане, престой на открито и други случаи на напускане на помещението. Осъдените на доживотен затвор могат да работят в помещенията, в които са настанени, или в специално оборудвани работни места в работилници и цехове при наличието на подходяща работа. Лицата могат да бъдат настанявани в общи помещения с останалите лишени от свобода с условие за съвместно участие в трудови, възпитателни, образователни, спортни и други дейности с решение на комисията по изпълнение на наказанията, ако са поставени на строг режим и въз основа на оценка за тяхната личност.

Доживотен затвор е принудително изолиране на осъдения до края на живота му в места за изтърпяване на наказанието лишаване от свобода. Санкцията се налага само когато извършеното престъпление е изключително тежко. Същата може да бъде заменена с наказание лишаване от свобода за срок от тридесет години, ако осъденият е изтърпял не по-малко от двадесет години.

Лишаването от свобода е временно принудително изолиране на осъдения за срок от три месеца до двадесет години, а по изключение-за срок до тридесет години-при замяна на доживотен затвор, при множество престъпления по чл.24 и 27, ал.1, както и за някои особено тежки умишлени престъпления в случаите, специално указани в особената част на НК. Наказанието се изтърпява в затворите и поправителните домове, както и в затворническите общежития към тях. По отношение на осъдени с тежка психопатия или страдащи от разстройство на съзнанието, което не изключва вмняемостта, както и по отношение на осъдени лица, които са зависими от наркотични вещества, се полагат съответни медицински грижи. Изтърпяване на санкцията се съпровожда с подходящ, съответно заплатен общественополезен труд, чрез който се цели превъзпитанието на осъдените, както и създаването и повишаването на тяхната професионална квалификация, като наред с това се прилагат и други мерки за възпитание и образование. Положеният труд при изпълнение на наказанието се зачита за намаляване срока, като два работни дни се считат за три дни лишаване от свобода.

Когато осъденото лице при изтърпяване на наказанието лишаване от свобода системно се отклонява от общественополезен труд, извърши умишлено престъпление или тежки нарушения на установения ред и с това покаже, че не се поправя, съдът може да отмени изцяло или отчасти зачитането на работните дни от последните две години преди извършване на последното нарушение.

Пробацията е съвкупност от мерки за контрол и въздействие без лишаване от свобода, които се налагат заедно или поотделно. Мерките са:

1. задължителна регистрация по настоящ адрес;
2. задължителни периодични срещи с пробационен служител;
3. ограничения в свободното придвижване;
4. включване в курсове за професионална квалификация, програми за обществено въздействие;
5. поправителен труд;
6. безвъзмезден труд в полза на обществото.

Пробационните мерки са с продължителност от 6 месеца до три години-по т.1-т.4, от три месеца до две години - за поправителния труд, от 100 до 320 часа годишно за не повече от три поредни години- за безвъзмездния труд в полза на обществото. Мерките по т.1 и т.2 се налагат задължително на всички осъдени на пробация, а мерките по т.5 и т.6 не се налагат на непълнолетни лица, ненавършили 16-годишна възраст.

Задължителната регистрация по настоящ адрес е явяване и подписване на осъдения пред пробационния служител или определено от него длъжностно лице, в съответствие с определената от съда периодичност, но не по-малко от два пъти седмично.

Задължителните периодични срещи с пробационен служител се провеждат в пробационната служба, на чиято територия е настоящият адрес на осъдения. По изключение те може да се проведат на друго подходящо място, определено от служителя, ако важни причини налагат това.

Пробационната мярка **ограничения в свободното придвижване** съставлява налагане на една или няколко забрани за посещаване на точно определени в присъдата места, райони и заведения, за напускане на населеното място за повече от 24 часа без разрешение от пробационния служител или прокурора, за напускане на жилището, което осъденият обитава, за определен период от денонощието. Изпълнението на мярката се контролира чрез проверки от пробационния служител или от определено от него длъжностно лице. Забраната за посещаване на конкретни обекти се изпълнява по план, изготвен от служителя на ОЗИН и съгласуван със съответния началник на районното управление на МВР, като се обявява и на собствениците или длъжностните лица, отговорни за достъпа до определените от съда места, райони и заведения.

Включването в курсове за професионална квалификация и/или програми за обществено въздействие е насочена към трудова интеграция или изграждане на социални навици и умения за законосъобразно поведение на осъдения. При изпълнението пробационният служител взема предвид оценката на осъдения, регистрираните зони на нужда, необходимостта от снижаване на риска от повторно извършване на престъпление, квалификацията, степента на образование и желанието на наказаното лице.

При организиране на обучение за придобиване на професионална квалификация се отчитат нуждите на пазара на труда и интересите на осъдените. Курсовете се организират и заплащат от пробационната служба съвместно с териториалните органи на Министерството на труда и социалната политика и Министерството на образованието, младежта и науката.

Програмите за обществено въздействие се организират и заплащат от областната пробационна служба и могат да бъдат развиващи и корекционни. Развиващите програми включват курсове за ограмотяване, придобиване на умения за намиране на работа, консултативни срещи и беседи с представителите на социалните служби и полицията. Корекционните програми са насочени към промяна на нагласите, ценностите, поведението на осъдените и за преодоляване на зависимости.

За организирането на курсове за професионална квалификация или програми за обществено въздействие могат да се привличат неправителствени организации и доброволци, които съвместно с пробационните служби разработват съвместно и реализират пробационни програми и практики.

Поправителния труд се изпълнява по местоработата на осъдения и включва удържки върху възнаграждението му от 10 до 25% в полза на държавата. Времето, през което се изтърпява мярката, не се зачита за трудов стаж. Когато лицето остане без работа, съдът заменя остатъка от поправителния труд с безвъзмезден труд в полза на обществото, като за един ден от остатъка се определя един час безвъзмезден труд. Това правило се прилага и когато осъденият напусне местоработата, където изтърпява наказанието, ако в едномесечен срок не уведоми пробационния служител за новото си работно място.

Ако осъденият без основателна причина не изпълнява наложената пробационна мярка, по предложение на съответния пробационен съвет съдът може да наложи друга пробационна мярка или да замени изцяло или отчасти пробацията с лишаване от свобода, като два дни пробация се заменят с един ден лишаване от свобода; в тези случаи срокът на лишаването от свобода може да бъде и под минимума от три месеца.

Пробационната мярка **безвъзмезден труд** е труд, който се полага в полза на обществото без ограничаване на свободата на осъдения. Изпълнението се организира от оторизирания пробационния служител на обекти на Държавно предприятие "Фонд затворно дело" и обекти, утвърдени

от съответния пробационен съвет. Мярката не може да се реализира в полза на физически лица, еднолични търговци или търговски дружества, в които няма държавно или общинско участие. Безвъзмездният труд може да бъде положен и в полза на граждани, пострадали от престъпления, с изрично съгласие от тяхна страна и от страна на осъдения. При определянето на обектите, в които се изпълнява работата, се отчитат трудовите умения, квалификацията и работоспособността на осъдения. На лицата се възлага работа до три часа дневно в извънработно време или за пълен работен ден в един от празничните или почивните дни. По време на годишен отпуск или ако осъденият е безработен, може да му бъде възложена работа за не повече от 7 работни дни месечно.

Надзорът върху осъдените по време на работа се осъществява от пробационния служител, определено от него длъжностно лице или от представител на лицето, в полза на което се полага безвъзмездният труд. Ако след изтичането на календарния срок за полагане на безвъзмезден труд определен брой часове не са отработени, задължението на осъдения за отработването им се погасява.

Конфискацията е принудително и безвъзмездно отчуждаване в полза на държавата на принадлежащото на виновния имущество или на част от него, на определени имущества на виновния или на части от такива имущества. Наказанието не се постановява, ако подсъдимият не притежава налично имущество, което може да бъде предмет на това наказание. Не подлежат на конфискация необходимите на осъдения и на неговото семейство вещи за лично и домашно употребление, предметите, необходими за упражняване на занятието му, посочени в списък, приет от Министерския съвет, както и средствата за издръжка на семейството му за една година. При конфискация държавата отговаря до размера на стойността на конфискуваното имущество за възстановяване на вредите, причинени с престъплението, и след това и за задълженията на осъдения, възникнали до възбуждането на наказателното преследване, когато останалото негово налично имущество не е достатъчно за възстановяване на вредите и за изплащане на задълженията.

Наказанието конфискация се изпълнява от Националната агенция за приходите по местонахождението на конфискуваните движими и недвижими вещи или по постоянния адрес на осъдения, когато са конфискувани парични суми. Ако след изпълнението ѝ конфискацията бъде отменена, иззетите имущества се връщат на осъдения или на неговите наследници. Когато връщането е невъзможно, заплаща се тяхната равностойност по съответните държавни цени на дребно, а когато няма такива - по пазарните цени, като се взема предвид съответното овехтяване.

Наказанието **глоба** се изпълнява от Националната агенция за приходите по постоянния адрес на осъдения. При индивидуализацията и

санкцията се съобразява с имотното състояние, с доходите и семейните задължения на дееца, като при определяне на нейния размер се прилагат и разпоредбите на гл.V от НК-“Определяне на наказанието”. Тя не може да бъде по-малка от 100 лева и се събира от имуществото, останало от осъдения, и след неговата смърт, ако присъдата е влязла в сила преди това. Вещите, които не подлежат на конфискация, не могат и да се продават за принудително събиране на глобата.

Наказанията **лишаване от право** да се заема определена държавна или обществена длъжност, както и лишаването от право да се упражнява определена професия или дейност, наложени самостоятелно или с друго наказание, несвързано с лишаване от свобода, се постановяват за определен срок до три години в пределите, установени в особената част на НК. Когато лишаването от такова право се налага заедно с лишаване от свобода, неговият срок може да надминава срока на последното най-много с три години, освен ако в особената част на кодекса е предвидено друго. Срокът започва да тече от влизането на присъдата в сила, но осъденият не може да се ползува от правата, от които е лишен, преди да е изтърпял наказанието лишаване от свобода. Срокът на лишаването от права се намалява с толкова време, с колкото е намален срокът на лишаването от свобода поради помилване, работа или приспадане на предварителното задържане. Осъденият на доживотен затвор без замяна се лишава от указаните в присъдата права завинаги.

Лишаването от право да се заема определена държавна или обществена длъжност се изпълнява от органите, които избират или назначават съответните длъжностни лица, а лишаването от право да се упражнява определена професия или дейност-от органите, които признават това право и контролират упражняването му, и от ръководителите на учрежденията, предприятията и организациите, където осъдените работят.

Наказанията **лишаване от право** на получени ордени, почетни звания и отличия и лишаване от военно звание могат да бъдат наложени само при осъждане за тежки престъпления, като правата могат да бъдат придобити отново само по установения за това ред.

Наказанието **обществено порицание** се състои в публично порицане на виновния, което се обявява пред съответния колектив, чрез печата или по друг подходящ начин съобразно с указаното в присъдата.

Така установената от НК система на наказанията се изпълнява по реда на ЗИНЗС, ППЗИНЗС и Наредба №15/4.12.2009г. на МП за електронно наблюдение върху поведението на осъдени лица.

Определяне на наказанията

Осъществяването на целите на углавното наказване-т.нар. генерална и лична превенция, безусловно изискват законосъобразно, обосновано и правилно определяне и налагане на санкциите във всеки отделен случай и по

отношение на всеки един подсъдим. Бланкетните общи нормативни правила за това са изложени в разпоредбите на чл.54 и чл.55 от НК, но зависят от наказанието, предвидено в съответната норма от особената част за извършеното престъпление, разпоредбите от общата част, които имат отношение към тази материя, от подбудите на дееца и останалите релевантни за отговорността обстоятелства.

Санкцията, налагана на конкретния извършител за осъщественото престъпление се определя в рамките на предвиденото от съответната разпоредба на особената част, но ако ограничението е безусловно по отношение на установения максимум, при условията на чл.55 от НК наказанието може да бъде индивидуализирано и под минималния предел, а когато такъв липсва-да бъде заменена с по-леко по вид-наказание. Наред с това, по отношение на наказателноотговорните непълнолетни наказанието задължително се редуцира и съобразно чл.63 от НК. Във всички тези случаи решаващият съд е обвързан от редица допълнителни общи положения, а именно-общите цели по чл.36 от НК, касаещите непълнолетните цели по чл.60 от НК, разпоредбите на чл.18, ал.2, във връзка с чл.58 от НК-досежно опита, чл.21, ал.1, във в-ка с чл.58 от НК-относно съучастието, чл.23-чл.26 от НК-относно съвкупностите и продължаваното престъпление. Всички тези правила се подвеждат и под действието на разпоредбите на чл.54 и чл.55 от НК, гарантиращи строгата индивидуализация на наказанията. Обстоятелствата, които задължително следва да бъдат обсъдени и преценени са тези, които индицират конкретната тежест на извършеното и характеризират личността на извършителя, обуславят степента на обществена опасност на престъплението и указват необходимостта от различно по интензитет репресивно въздействие.

Обстоятелствата, обуславящи по-ниската обществена опасност на деянието и дееца, по-малката укоримост на извършеното се определят като смекчаващи, а тези с обратен ефект-като отегчаващи. И двата вида обаче следва да са били осъзнавани от дееца при извършване на посегателството и не следва да са елементи от състава на престъплението.

Обстоятелствата от значение за определяне обществената опасност на престъплението са свързани с отрицателното въздействие, което извършеното е оказало или е могло да окаже върху обекта на посегателството. Такива са вида и тежестта на причинения престъпен резултат, предизвиканите други несъставомерни щети, времето, мястото, начина и средствата на действие, степента на засягане на правата, законните интереси, съзнанието и чувствата на околните.

Обстоятелствата предопределящи обществената опасност на извършителя от своя страна са свързани с обществените и психологическите качества на конкретната личност, проявени преди, по време и след извършване на деянието. Такива са съдебния статус, наличието на предходни или последващи противообществени прояви, характеристикните данни,

направените признания, демонстрираното критично отношение към извършеното, оказаното съдействие в хода на разследването, възстановяването на нанесените щети, семейното положение, имотното състояние, възрастта и здравословното състояние на лицето.

Съществено значение при индивидуализиране на наказанията имат и субективните моменти, които не се включват в формата на вината и не са елемент от престъпния състав. Такива се явяват подбудите за извършване на престъплението, борбата на мотиви и контрамотиви, психическото състояние при обмислянето, привеждането в изпълнение и довършването на посегателството, цели на дееца и други емоционални или социални аспекти.

Техниката на определяне на наказанието е подчинена изцяло на обществената опасност на извършеното и дееца и съотношението между останалите релевантни за отговорността обстоятелства, проявявано формално в няколко аспекта-наличие единствено на смекчаващи отговорността обстоятелства, относителен баланс между смекчаващи и отегчаващи, превес на отегчаващите и наличие единствено на отегчаващи отговорността факти. На тази база следва да се гради и вътрешното убеждение на решаващия съд при отмерване на всяка от предвидените санкции. Същевременно, когато съответната норма предвижда възможност за налагане на едно измежду две или повече наказания, съдът определя най-подходящото по вид и размер, ръководейки се от изложените по-горе общи положения и целите на наказването.

След обсъждане и преценка на всички тези въпроси, при констатация, че смекчаващите отговорността обстоятелства са изключителни или многобройни, по силата на чл.55 от НК наказанието се определя под законоустановения минимум, а когато такъв липсва, се заменя с друго, по-леко по вид, при съображения, че и най-ниското по размер наказание, визирано от съответния състав, се явява несъразмерно тежко. В този случай е достатъчно само едно, но изключително по своя характер смекчаващо отговорността обстоятелство, или пък съвкупност от многобройни такива, годни да определят значително по-ниската обществената опасност на извършеното. Разпоредбата на чл.55 от НК има генерален характер и е приложима по отношение на всички категории лица и всички престъпления.

Дерогирането на някое от изложените правила влече поначало изключително тежки процесуални последици. Постановяването на акт по същество без да са установени и изяснени обстоятелствата по чл.54 от НК, несъобразяването или неправилното окачествяване на релевантни за отговорността обстоятелства, винаги води до незаконосъобразност и необоснованост на съдебния акт, предполагащи отмяна по реда на инстанционния контрол или изменение поради явна несправедливост на наказанието.

Освобождаване от наказателна отговорност

Съгласно чл.1 Наказателният кодекс има за задача да защитава от престъпни посегателства личността и правата на гражданите и цялостния установен в страната правов ред, като за осъществяване на тази задача определя кои общественоопасни деяния са престъпления и какви наказания се налагат за тях и установява случаите, когато вместо наказание могат да бъдат наложени мерки за обществено въздействие и възпитание. В приложното поле на втората хипотеза попадат деяния, които реално съставляват престъпления, наказуеми с углавна санкция, но за които, при наличие на определени условия, извършителят бива освободен от наказателна отговорност с налагане на специални възпитателни мерки. Касае се за институтите по чл.78 и чл.78А от НК.

Съгласно чл.61 от НК, по отношение на непълнолетен, извършил поради увлечение или лекомислие престъпление, което не представлява голяма обществена опасност, прокурорът може да реши да не се образува или да прекрати образуваното досъдебно производство, а съдът да реши да не бъде предаван за съдене или да не бъде осъден, ако спрямо него могат да се приложат успешно възпитателни мерки по Закона за борба срещу противообществените прояви на малолетните и непълнолетните. В тези случаи и на основание чл.78 от НК съдът може сам да наложи възпитателна мярка, като уведоми за това местната комисия или ѝ изпрати преписката за налагане на такава мярка.

По силата на чл.78А от НК пълнолетно лице се освобождава от наказателна отговорност от съда и му се налага наказание от петстотин до пет хиляди лева, когато са налице едновременно следните условия:

- за престъплението се предвижда наказание лишаване от свобода до три години или друго по-леко наказание, когато е умишлено, или лишаване от свобода до пет години или друго по-леко наказание, когато е непредпазливо;

- деецът не е осъждан за престъпление от общ характер и не е освобождаван от наказателна отговорност по реда на този раздел, както и когато от изпълнение на санкцията по чл.78А от НК е изтекъл едногодишен срок;

- причинените от престъплението имуществени вреди са възстановени.

Съдът, който налага глобата, може да наложи и административно наказание лишаване от право да се упражнява определена професия или дейност за срок до три години, ако лишаване от такова право е предвидено за съответното престъпление. Когато за извършеното е предвидено само глоба или глоба и друго по-леко наказание, административното наказание не може да надвишава размера на тази глоба.

Освобождаване от наказателна отговорност по този ред не се допуска:

- ако причиненото увреждане е тежка телесна повреда или смърт;
- деецът е бил в пияно състояние, явяващо се елемент от състава на престъплението;
- при множество престъпления;
- когато престъплението е извършено спрямо орган на власт при или по повод изпълнение на службата му.

ВИДОВЕ ПРЕСТЪПЛЕНИЯ СЪГЛАСНО НК

В общата част на Наказателния кодекс /НК/ е очертано общото понятие за престъплението като деяние –съгласно чл.9 ал.1 от НК „Престъпление е това общественонеопасно деяние (действие или бездействие), което е извършено виновно и е обявено от закона за наказуемо”. В особената част на Наказателния кодекс са описани съобразно съществените им признаци отделните видове престъпления и са установени наказанията, които могат да се налагат при извършването им. Именно тази съвкупност от признаци посредством която се очертани признаците на отделното престъпление съгласно ос. част на НК е т.нар. състав на престъплението. Затова когато дадено деяние покрива признаците на дадено престъпление от НК говорим за съставомерност, състав на престъплението. И в тази връзка преди да бъдат разгледани видовете престъпления съгласно особената част на НК следва накратко да се посочат основните признаци, попълващи състава на престъплението :

-Признаци относно обекта на престъплението-обществените отношения върху които престъплението посяга / напр. имуществото, човешката личност и т.н./

- Признаци от обективна страна на престъплението- изпълнителното деяние, т.е човешката дейност, чрез която се извършва даденото престъпление. Тук от значение е делението на престъпленията на „резултатни” –когато в състава е предвидено настъпването на определени съставомерни последици и „формални” –когато не са предвидени такива последици, т.е. не се изискват за да е налице престъпление от този вид

-Признаци относно субекта- субекта може да е „общ” – т.е. когато в нормата е посочено „който” това означава, че всяко наказателноотговорно лице може да е извършител на престъплението, може и да е „особен”- тук извършил може да бъде само лице, което има съответното особено качество – напр. длъжностно лице, орган на власт и др.

-Признаци от субективна страна на престъплението – - виновно извършено –престъпленията биват умишлени и непредпазливи, като последните са наказуеми само в предвидените от закона случаи;

Различните видове престъпления са описани в особената част на НК. Следва да се посочи, че особената част на НК не е просто сбор от описания на отделни престъпления, а е следвана определена система, като престъпленията съобразно видовете им са групирани в различни „глави”, почти всички съдържащи и отделни раздели. Видно е, че при изграждане на системата по особената част престъпленията са групирани основно съобразно видът на обществените отношения, които престъплението засяга или уврежда.

Съгласно изложеното по-горе престъпленията по НК са обособени в няколко основни групи:

Глава I-ва –Престъпления против републиката

Глава II-ра –Престъпления против личността

Глава III-та- Престъпления против правата на гражданите

Глава IV-та –Престъпления против брака, семейството и младежта

Глава V.-та -Престъпления против собствеността

Глава VI.-та - Престъпления против стопанството

Глава VII-ма –Престъпления против финансовата, данъчната и осигурителната система.

Глава VIII –ма –Престъпления против дейността на държавни органи, обществени организации и лица ,изпълняващи публични функции

Глава IX-та – Документни престъпления

Глава X-та -Престъпления против реда и общественото спокойствие

Глава XI-та – Общопасни престъпления

Глава XII-та – Престъпления против отбранителната способност на Републиката, против информацията представляваща държавна тайна и против чуждестранната класифицирана информация.

Глава XIII-та – Военни престъпления

Глава XIV-та –Престъпления против мира и човечеството

В изложението ще бъдат разгледани накратко някои от отделните видове престъпления по ос. част на НК

I. ПРЕСТЪПЛЕНИЯ ПРОТИВ РЕПУБЛИКАТА

Характерно за престъпленията по тази глава е, че това са деяния, които са насочени срещу установената от Конституцията държавна власт или срещу независимостта и териториалната цялост на страната. Касае се до престъпления, които по същността си представляват посегателство срещу републиката като форма на държавно управление. От субективна страна тези престъпления могат да бъдат само умишлени, тъй като се извършват със съзнание за отрицателното им въздействие, а в редица случаи и с именно такава цел.

Престъпления против република са разделени в няколко раздела:

1. Измяна – касае се за деяния, насочени към изменение на установения държавно-политически строй, насочени към събаряне, подравяне или отслабване на властта, т.е. създават опасност за вътрешната сигурност на държавата.

2. Предателство и шпионство – тези престъпления застрашават независимостта и териториалната цялост на държавата, т.е. засягат външната сигурност на републиката.

3. Диверсия и вредителство – тук се касае до опити за подравяне на властта чрез посегателства върху икономическата основа.

4. Други престъпления –проповядването на фашистка или друга антидемократична идеология; създаване или ръководенето на организация или група , поставяща си за цел извършване на престъпления по глава I и др.

II. ПРЕСТЪПЛЕНИЯ ПРОТИВ ЛИЧНОСТТА- Това са престъпления , насочени срещу правото на живот , телесната неприкосновеност на личността, половата неприкосновеност, честта и достойнството на човека. Ще бъдат разгледани някои от тях.

1.Убийство –противоправно лишаване от живот друго.

Умишлено убийство -основния състав на умишленото убийство – „Който умишлено умъртви друго, се наказва за убийство...” . Субект следователно може да е всяко наказателно отговорно лице. Изпълнителното деяние се изразява в умъртвяване –въздействие върху организма на пострадалия, което е от естество да предизвика биологичната му смърт. Престъплението е резултатно- когато по различни причини не е настъпила смъртта на пострадалия ще е налице опит.Освен с действие приема се, че умишленото убийство може да се осъществи и чрез бездействие –когато деецът е бил длъжен да извърши определени действия, необходими за запазване и поддържане живота на пострадалия, но не е направил това

В чл.116 от НК са описани квалифицирани състави / по-тежко наказуеми, за които е предвидено и най-тежкото наказание/ на умишлено убийство. Квалифицираните състави на умишлено убийство са:

-на длъжностно лице, на представител на обществеността, както и на военно лице, включително от съюзна или приятелска държава или войска, при или по повод изпълнение на службата или функцията му, или на лице, ползващо се с международна защита ; /т.1/

- от длъжностно лице, както и от представител на обществеността, от полицейски орган при или по повод изпълнение на службата или функцията му; /т.2/

-на баща или на майка, както и на рожден син или на рождена дъщеря ; /т.3/

- на бременна жена, на малолетно лице или на повече от едно лице; /т.4/

- на лице, което се намира в безпомощно състояние-*безпомощното състояние е такова състояние, което не позволява на пострадалия да окаже съпротива, като това състояние може да е налице поради старост,болест, неподвижност и др.*; /т.5/

- по начин или със средства, опасни за живота на мнозина (*при убийство по начин опасен за живота на мнозина е характерно, че използвания от дееца метод за умъртвяване на пострадалия в конкретната обстановка създава опасност за живота на повече от един човек; убийство със средства ,опасни за живота на мнозина-при него използваните средства развиват голяма енергия, имат широк обсег на действие и са опасни за живота на повече от един човек-напр.взрив*), по особено мъчителен начин за убития (налице е когато на жертвата се причиняват изключителни болки и страдания, предсмъртните мъки траят през един по продължителен период

от време) или с особена жестокост (деецът при извършването е употребил изключителна ярост, ожесточение, отмъстителност); /т.6/

- с користна цел- деецът извършва убийството, очаквайки след смъртта благоприятно развитие в имуществените отношения, облага, заради която извършва престъплението –напр. убийство с цел получаване на наследство.; /т.7/

- с цел да бъде улеснено или прикрито друго престъпление- квалификацията се прилага независимо от това дали особената цел е била постигната, важно е убийството да е извършено именно с такава цел; ако другото престъпление бъде осъществено ще е налице реална съвкупност от престъпления –квалифицирано убийство по този текст и друго престъпление. /т.8/

- извършено предумишлено- когато решението за извършване на убийството е взето предварително в сравнително спокойно състояние и обстановка с обмисляне на мотивите за и против; /т.9/

- извършено от лице, което действа по поръчение или в изпълнение на решение на организирана престъпна група- съгласно чл.93 т.20 от НК „"Организирана престъпна група" е структурирано трайно сдружение на три или повече лица с цел да вършат съгласувано в страната или чужбина престъпления, за които е предвидено наказание лишаване от свобода повече от три години. Сдружението е структурирано и без наличие на формално разпределение на функциите между участниците, продължителност на участието или развита структура”; /т.10/

- извършено по хулигански подбуди –не е налице личен мотив, а убийството е съпроводено или предшествано от хулигански действия, мотивът на деецът е явно неуважение към обществото; /т.11/

- представляващо опасен рецидив или осъществено от лице, извършило друго умишлено убийство по предходния или настоящия член, за което не е постановена присъда –(критерий за разграничение между убийство на повече от едно лице и убийството, осъществено от лице, извършило друго умишлено убийство по предходния или настоящия член е съдържанието на умисъла); /т.12/

- на съдия, прокурор, следовател, полицейски орган, разследващ полицаи, държавен съдебен изпълнител, частен съдебен изпълнител и помощник-частен съдебен изпълнител, както и на митнически служител, на служител от данъчната администрация, на служител от Изпълнителната агенция по горите или на служител на Министерството на околната среда и водите, осъществяващ контролна дейност при или по повод изпълнение на службата или функцията му, /още по-тежко наказуемо с оглед предвидените размери на наказанието „лишаване от свобода” по първата алтернатива/ /ал.2 на чл.116 от НК/

Приготовлението към извършване на умишлено убийство, както и подбуждането за това също е наказуемо, като естествено състава е по-леко наказуем. / ако обаче подбудения е извършил убийството, то ще е налице подбудителство и подбудителят ще отговаря като съучастник в умишлено убийство/.

По леко наказуеми състави на умишлено убийство са: -Умишлено убийство, извършено при афект (*трябва да е било налице силно раздразнение у дееца, предизвикано от пострадалия с насилие, с тежка обида или клевета или с друго противозаконно действие, от което са настъпили или е било възможно да настъпят тежки последици за виновния или негови близки- този състав е приложим при убийство по чл.115 и чл.116 ал.1 т.1-6 от НК*); - Умишлено убийство, извършено при превишаване пределите на неизбежна отбрана (*превишаване пределите на неизбежната отбрана има, когато защитата явно не съответства на характера и опасността на нападението, ако обаче това се дължи на уплаха или смущение,деянието е ненаказуемо; съгл.чл.12 ал.3 от НК няма превишаване пределите на неизбежната отбрана, ако нападението е извършено чрез проникване с насилие или с взлом в жилище*).;-Умишлено убийство от майка на рожба във време на раждане или веднага след него (*субект може да е само майката, от значение е особеното психическо състояние на родилката*); -Убийство от родител на току що родена рожба с чудовищен вид.

Убийство по непредпазливост – с оглед вида на вината е по леко наказуемо от умишленото убийство. Освен основния състав различаваме:

- Убийство по непредпазливост при т.нар „професионална непредпазливост” - деецът причинява другиму смърт поради незнание или немарливо изпълнение на занятие или на друга правно регламентирана дейност, представляващи източник на повишена опасност /т.е. субект е лице извършващо такава дейност или занятие/, Наказателна отговорност носи и лице причинило смърт по непредпазливост чрез действия, спадащи към такова занятие или дейност, които деецът няма право да упражнява. Квалифициран състав е ако деецът е бил в пияно състояние, причинена е смърт на повече от едно лице или в особено тежки случаи, а привилегирован състав- ако деецът след деянието е направил всичко зависещо от него за спасяване на пострадалия (*за да се приложи смекчената наказателна отговорност е необходимо пострадалия да е бил жив към момента на оказване помощта от дееца*).

-Убийство по непредпазливост чрез умишлено нанесена телесна повреда –при него са налице са две форми на вина –умисъл по отношение на причиняване на телесната повреда и непредпазливост по отношение на крайния резултат –настъпилата смърт.По-леко наказуеми състави са ,ка деянието е извършено при афект /за афекта вж. по-горе казаното/ или при превишаване пределите на неизбежната отбрана /отново по-горе/

-Криминален аборт - умъртвяване плода на бременна жена със съгласието ѝ извън акредитирано лечебно заведение или в нарушение на утвърдените медицински стандарти и правилата за добра медицинска практика. Изрично е възведена ненаказуемост за самата бременна жена, включително за подбудителство и помагачество. Има и квалифицирани състави. По основния състав деянието се извършва със съгласието на бременната жена, ако обаче липсва такова съгласие деянието е квалифицирано –по-тежко наказуемо. Ако деянието е извършено без съгласие на бременната жена и е последвала смъртта ѝ престъплението е още по-тежко наказуемо.

Установен е един ненаказуем състав –съл. чл.125 от НК „Не се наказва майка, която по непредпазливост причини смърт на своята недородена или току-що родена рожба”.

Подпомагането и склоняването към самоубийство, когато е последвало такова или само опит също е наказуемо.

2. Телесна повреда- престъпление срещу здравето и телесната неприкосновеност на личността. Телесните повреди могат да бъдат три вида

-Тежка телесна повреда –съл. чл.128 ал.2 от НК е налице „ ако е причинено: продължително разстройство на съзнанието; постоянна слепота с едното или с двете очи; постоянна глухота; загуба на речта; детеродна неспособност; обезобразяване, което причинява завинаги разстройство на речта или на сетивен орган; загуба на единия бъбрек, слезката или на крило на белия дроб; загуба или осакатяване на крак или ръка; постоянно общо разстройство на здравето, опасно за живота”;

-Средна телесна повреда- съл. чл.129 ал.2 от НК е налице „ако е причинено: трайно отслабване на зрението или слуха; трайно затрудняване на речта, на движението на крайниците, снагата или врата, на функциите на половите органи без причиняване на детеродна неспособност; счупване на челюст или избиване на зъби, без които се затруднява дъвченето или говоренето; обезобразяване на лицето или на други части от тялото; постоянно разстройство на здравето, неопасно за живота, или разстройство на здравето, временно опасно за живота; наранявания, които проникват в черепната, гръдната и коремната кухина”.

- Лека телесна повреда – разстройство на здравето извън случаите на тежка и средна телесна повреда или болка и страдание без разстройство на здравето. Налице е възможност за реторсия.

Квалифицирани -по тежко наказуеми състави на умишлено причинена телесна повреда – напр. такива са: на малолетно лице, на бременна жена, на повече от едно лице /близки на тези на умишленото убийство/ и др. По-тежко наказуем е състава на умишлено причинена тежка или средна телесна повреда при условията на опасен рецидив, а по леко наказуем – причиняване на телесна повреда при афект, като афект е неприложим, когато се касае за опасен рецидив.

Причинената по непредпазливост тежка или средна телесна повреда също е наказуема, като отново има състав на причиняване на такава повреда при професионална непредпазливост.

Характерно за телесните повреди е следното: Когато с едно деяние на един пострададал се причинят две или повече различни по вид телесни повреди е налице едно престъпление, квалифицирано по по-тежкия резултат (броят и вида на уврежданията ще се вземе предвид при определяне на наказанието). При телесните повреди характера и степента на увреждането се определят към момента на причиняване на телесната повреда, ако обаче е настъпило усложнение в здравословното състояние на пострадалия и е налице причинна връзка между усложнението и първоначалното увреждане, деецът ще отговаря за по-тежкия резултат. Обратно–подобряването на здравословното състояние на пострадалия вследствие времето и лечението не се отразява на квалификацията на деянието (т.е квалификацията не се променя от по-тежка в по-лека).

3. Отвлечане и противозаконно лишаване от свобода-

-Отвлечане с цел противозаконно лишаване от свобода –умишлено престъпление –пряк умисъл и особена цел; престъплението се изразява в принудително преместване на пострадалия и отвеждане на друго място, противно на волята му с цел противозаконно лишаване от свобода.

-Противозаконно лишаване от свобода- пострададал е лице, по отношение на което не е налице законно основание за бъде лишено от свобода

4.Принуда- деецът /може да е всяко наказателно отговорно лице/ принуждава друго лице да извърши, пропусне или претърпи нещо противно на волята му чрез използване на сила, заплашване или злоупотреба с власт. Характерно при принудата е, че пострадалия съзнава, че с поведението си противоречи на собствените си интереси, но извършва, пропуска или претърпява нещо ,противно на волята си от страх, че ако не извърши исканото от дееца ще претърпи още по неблагоприятни последици. Принудата е умишлено и резултатно престъпление. Действията на дееца се изразяват в противоправно мотивиране на пострадалия към поведение, което не желае, като формата на въздействие може да е : чрез заплашване- *деецът застрашава пострадалия с бъдещо деяние, което е от естество да изложи на опасност живота, здравето честта или имота на заплашения или на други лица, които са му близки;*-чрез използване на сила- *пряко физическо въздействие върху личността на пострадалия.* ; чрез злоупотреба с власт- *тук са налице особени отношения между дееца и пострадалия, който се явява подчинен.*

5.Разврат- престъпления против половата неприкосновеност на личността ; Ще посоча някои от тях:

А) Блудство – извършване на действия с цел да бъде възбудено или удовлетворено полово желание без съвкупление по отношение на:

а) лице ,ненавършило 14 год възраст -криминализирано е самото извършване на блудство с малолетно лице-ненавършило 14г., независимо от съгласието на последното; ако обаче липсва съгласие е налице квалифициран (по-тежко наказуем) състав- когато блудството е извършено чрез употреба на сила или заплашване, чрез използване на безпомощното състояние на пострадалия или чрез привеждането му в такова състояние, или чрез използване на положение на зависимост или надзор.

б) лице, навършило 14г. възраст, като се употребява за това сила или заплашване, чрез използване на безпомощното му състояние или чрез привеждането му в такова състояние или чрез използване на положение на зависимост или надзор,

Б).Изнасилване –съвкупление с лице от женски пол

а) лишено от възможност за самоотбрана, и то без негово съгласие,

б) като го принуди към това със сила или заплашване,

в) като го приведе в безпомощно състояние.

Възведени са квалифицирани състави на изнасилване , като най-тежко наказуеми квалифицирани състави са :ако изнасилената не е навършила четиринадесет години; ако е причинена тежка телесна повреда; ако е последвало самоубийство; ако представлява особено тежък случай. *Субект на изнасилване може да е всяко наказателноотговорно лице от мъжки пол, като извършител на съвкуплението може да е само лице от мъжки пол. Жена обаче може да бъде съучастник в изнасилване като подбудител, помагач, а също и като съизвършител, но само по отношение упражняване на принудата или в привеждането на жертвата в безпомощно състояние. Пострадал е винаги лице от женски пол.*

Други престъпни съвкупления: -съвкуплението с лице, ненавършило 14г., доколкото не се касае за изнасилване, съвкупление с непълнолетно лице, чрез използване на положение на зависимост или надзор; съвкупление с лице навършило 14г., което не разбира свойството и значението на извършеното Наказва се и този, който се съвкупни с друго лице, като го принуди към това чрез използване на служебната му или материална зависимост от него. Наказуемо е съвкуплението между възходящи и низходящи, между братя и сестри и между осиновители и осиновени.

Престъпен хомосексуализъм -наказва се и който извърши полово сношение или действия на полово удовлетворение с лице от същия пол, като употреби за това сила или заплашване или използва положение на зависимост или надзор, както и с лице, лишено от възможност за самоотбрана. Наказуемо е и извършването на полово сношение или действия на полово удовлетворение с лице от същия пол, ненавършило 14-годишна възраст, както

и с лице навършило 14 годишна възраст, което не разбира свойството или значението на извършеното

6. Трафик на хора- това са престъпления, свързани с набиране, транспортиране, укриване или приемане на отделни лица или групи от хора с цел да бъдат използвани за развратни действия, за принудителен труд, за отнемане на телесни органи или за да бъдат държани в принудително подчинение независимо от съгласието им. Предвидени са квалифицирани състави, като един от тях е ако деянието е извършено спрямо бременна жена с цел продажба на детето.

III. ПРЕСТЪПЛЕНИЯ ПРОТИВ СОБСТВЕНОСТТА-Родов обект на тези престъпления са правоотношенията по повод правото на собственост и другите имуществени отношения, както и нормалното упражняване на тези права. За всички престъпления по тази глава е характерно, че имат имуществен предмет –вещ, съответно имуществено право с определена парична стойност. Ще посоча някои от тези престъпления:

1. Кражба –субектът отнема чужда движима вещ от владението на друго без негово съгласие с намерение противозаконно да я присвои. Кражба има и когато част от вещта принадлежи на виновния. Включени са квалифицирани състави на кражба – ако е извършена чрез разрушаване, повреждане или подкопаване на прегради, здраво направени за защита на лица или имот, ако за извършването ѝ е използвано МПС, техническо средство или специален начин и др., както и привилегирован състав при връщане или заместване на откраднатата вещ. Кражбата е умишлено престъпление- пряк умисъл

2. Грабеж- престъпно посегателство, при което субектът отнема чужда движима вещ от владението на друго без негово съгласие с намерение противозаконно да я присвои, като употребява за това сила и заплашване. Грабеж е и всяка кражба, при която заварения на мястото на престъплението употреби сила или заплашване, за да запази владението върху откраднатата вещ. Грабеж има и когато за отнемане на вещта лицето е било приведено в безсъзнание или поставено в беззащитно състояние. Грабежът също е умишлено престъпление. И тук има квалифицирани състави , като най- тежко наказуем е квалифицирания състав на грабеж придружен с тежка или със средна телесна повреда, от които е последвала смърт;. придружен с убийство или с опит за убийство; в особено големи размери, ако деецът е бил въоръжен –предвиденото наказание е като при квалифицираното убийство по чл.116 ал.1 от НК. Приготовлението към грабеж също е наказуемо.

Сравнение между кражба и грабеж

Кражба	Грабеж
<i>Отнема се чужда движима вещ</i>	<i>Отнема се чужда движима вещ</i>

<i>от владението на друго, без негово съгласие с намерение за противозаконно присвояване.</i>	<i>от владението на друго, без негово съгласие с намерение за противозаконно присвояване.</i>
<i>Няма принуда</i>	<i>Деецът употребява за отнемането на вещта или за запазване владението върху нея принуда –сила или заплашване.</i>

Сравнение между грабеж, придружен с убийство и убийство с користна цел.

<i>Грабеж, придружен с убийство</i>	<i>Убийство с користна цел</i>
<i>Добиването на материална облага става едновременно или почти едновременно с лишаването от живот и то в резултат на едно второ деяние –отнемане на движима вещ.</i>	<i>Лишаването от живот е свързано с възможността за извличане на материална облага, която може да настъпи в бъдеще.</i>

3.Присвоявания.

-Длъжностно присвояване – такова е налице, когато длъжностно лице присвои чужди пари, вещи или други ценности, връчени в това му качество или поверени му да ги пази или управлява- *характерна особеност е особеното качество на субекта на престъплението –длъжностно лице, и то такова, което се намира в определено отношение към вещите, предмет на престъплението- а именно те са му връчени в това му качество или са му поверени за пазене и управление.;* *Престъплението е умишлено.*

-Обсебване -противозаконно присвояване на чужда движима вещ, която деецът владее или пази. Обсебване има и когато част от вещта принадлежи на дееца, както и когато вещта принадлежи на дееца, но е обременена със залог и деецът се разпореди с нея неправомерно, без да запази правата на заложния кредитор, или когато деецът заложи чужда вещ, с което се затруднява удовлетворяването на кредитора.; *За да е налице обсебване вещта следва да се намира у дееца правомерно, т.е. владението върху вещите от страна на дееца да не е установено по престъпен начин. Престъплението е умишлено. За разлика от длъжностното присвояване, тук деецът не е длъжностно лице или даже и да е длъжностно лице не владее или пази имуществото в това си качество./*

Сравнение между кражба и обсебване

Кражба	Обсебване
<i>Отнема се чужда движима вещ</i>	<i>Присвоява се чужда движима вещ. Вещта може да принадлежи на дееца, но е обременена със залог и деецът се разпорежда с нея неправомерно, без да запази правата на заложния кредитор</i>
<i>Вещта се отнема от владението на другого, без негово съгласие</i>	<i>Вещта се владее или пази от дееца</i>
<i>Деецът отнема вещта с намерение за противозаконно присвояване</i>	<i>Деецът противозаконно присвоява вещта.</i>

4.Измама -при измамата деецът с цел да набави за себе си или за другого имотна облага възбужда или поддържа у някого заблуждение и с това причинява нему или другиму имотна вреда, или със същата цел използва заблуждението, неопитността или неосведомеността на някого и с това причинява нему или другиму имотна вреда. Видно е, че измамата се извършва със специфична цел – за набавяне на имотна облага, както и че е резултатно престъпление – изисква се да е причинена на измамения или другиму имотна вреда.; Заблуждението е неправилна представа относно определени обстоятелства, с оглед на които заблуденията взема решение и извършва имуществено разпореждане. Възбуждане на заблуждение-*създаване у заблудения на такива неправилни представи*; Поддържане на заблуждение-*пострадалия предварително е бил заблуден и деецът поддържа у него това заблуждение*; Използване на заблуждението- *деецът нито създава погрешните представи у измамения, нито ги поддържа /измамения е придобил погрешни представи по някакъв начин/, а само ги използва*;Използване на неопитността- *неопитността е липса на съответна теоретична или практическа подготовка у пострадалия*; Използване на неосведомеността- *неосведоменост-незнание на определени обстоятелства, но не поради неопитност, а поради факта, че на пострадалия не са му били съобщени.*

Документна измама по чл.212 от НК –при нея чрез използване на документ с невярно съдържание или на неистински или преправен документ деецът получава без правно основание чуждо движимо имущество с намерение да го присвои.

Компютърна измама- деецът с цел да набави за себе си или за другого облага възбужда или поддържа заблуждение у някого, като внася, изменя, изтрива или заличава компютърни данни или използва чужд електронен подпис и с това причинява на измамения или на другого вреда

5.Изнудване – тук са включени два основни състава;

- По първия състав деецът с цел да принуди друго да се разпореди с вещ или със свое право или да поеме имуществено задължение го заплашва с насилие, разгласяване на позорящи обстоятелства, увреждане на имущество или друго противозаконно действие с тежки последици за него или негови близки. (*престъплението е формално; умишлено-пряк умисъл и с посочената цел*)

- По втория състав деецът с цел да набави за себе си или за друго имотна облага принуждава някого чрез сила или заплашване да извърши, да пропусне или да претърпи нещо противно на волята му и с това причинява нему или другиму имотна вреда. (*престъплението е резултатно; умишлено-пряк умисъл и с посочената цел-да набави имотна облага*)

Включени са и квалифицирани състави, като най-тежко наказуемите са /с наказанието предвидено за квалифицирано убийство по чл.116 ал.1 от НК/ -когато деянието е придружено с тежка или средна телесна повреда, от която е последвала смърт или придружено с убийство или с опит за убийство.Приготовлението към изнудване също е наказуемо.

IV..ПРЕСТЪПЛЕНИЯ ПРОТИВ СТОПАНСТВОТО-.Това са икономически престъпления. Групирани са в няколко раздела:

1.Общи стопански престъпления- най-често срещаните престъпления тук са:

- Безстопанственост- състава е свързан с длъжностното качество на лицето и обстоятелството, че същото в това си качество не е положило достатъчно грижи за ръководенето, управлението, стопанисването или запазването на повереното му имущество или възложената му работа и от това са произлезли значителна повреда, разпиляване на имуществото,или други значителни щети на предприятието или на стопанството, като отговорност носи и лицето, което въпреки задълженията си не е упражнило достатъчно контрол върху длъжностното лице. *Това престъпление по принцип се извършва по непредпазливост, но е предвидено и умишленото му извършване (доколкото не се касае до по-тежко престъпление) .Престъплението е резултатно.*

-Сключване на неизгодна сделка -лицето в длъжностното си качество е сключило съзнателно неизгодна сделка и с това е произлязла значителна вреда за стопанството или представляваното от длъжностното лице предприятие, учреждение или организация.; *Престъплението е умишлено и резултатно.*

2. Престъпления против митническия режим -Квалифицирана контрабанда - пренасяне през границата на страната стоки без знанието и разрешението на митниците, при определени квалифициращи обстоятелства, посочени в чл.242 ал.1 от НК.; Квалифицирани състави - при пренасяне без надлежно разрешение през границата на страната наркотични вещества и/или

техни анализи, както и прекурсори или съоръжения и материали за производство на наркотични вещества.

3. Престъпления против паричната и кредитната система

Някои от тях са следните:

-Подправка на парични знаци- преправяне на истински или изготвяне на неистински парични знаци с курс в страната или чужбина. Наказуема е и подправката на платежни инструменти, таксови и пощенски марки, облигации, издадени от държавата или други държавни ценни книжа

-Прокарване в обращение на подправени парични знаци , платежни инструменти или други знаци (посочени по-горе)

Наказуемо е приготвянето към подправка на парични знаци или сдружаването с тази цел или за разпространяване на подправени парични или други знаци или платежни инструменти . Не се наказва съучастник в сдружението, който преди да е довършено престъплението се откаже от деянието и съобщи на властта.

V.ПРЕСТЪПЛЕНИЯ ПРОТИВ ФИНАНСОВАТА, ДАНЪЧНАТА И ОСИГУРИТЕЛНАТА СИСТЕМИ-

Ще посоча някои от тези престъпления:

1.Изпиране на пари- деецът извършва финансова операция или сделка с имущество, или прикрива произхода, местонахождението, движението или действителните права върху имущество, за което знае или предполага, че е придобито чрез престъпление или друго общественоопасно деяние. За това престъпление се наказва и този, който придобие, получи, държи, използва, преобразува или спомогне по какъвто и да е начин за преобразуването на имущество, за което знае или предполага към момента на получаването му, че е придобито чрез престъпление или друго общественоопасно деяние. Наказуемо е и приготвянето за изпиране на пари , сдружаването с тази цел (не се наказва участник в сдружението, който, преди да е довършено изпирането на пари, преустанови участието си в сдружението и съобщи за него на властта), подбуждането на другото към изпиране на пари.

2.Данъчни престъпления- избягване установяването или плащането на данъчни задължения в големи размери чрез неподаване на декларация, приспадане на наследващ се данъчен кредит, потвърждаване на неистина или затаяване на истина в подадена декларация и др. Престъплението е по-тежко наказуемо, когато данъчните задължения са в особено големи размери ,като е предвиден привилегирован състав при внасяне на данъчните задължения, заедно с лихвите.Съгласно чл.93 т.14 от НК"Данъци в големи размери" са тези, които надхвърлят три хиляди лева, а "данъци в особено големи размери" са тези, които надхвърлят дванадесет хиляди лева;

VI. ПРЕСТЪПЛЕНИЯ ПРОТИВ ДЕЙНОСТТА НА ДЪРЖАВНИ ОРГАНИ, ОБЩЕСТВЕНИ ОРГАНИЗАЦИИ И ЛИЦА, ИЗПЪЛНЯВАЩИ ПУБЛИЧНИ ФУНКЦИИ.

Някои от тях са следните:

1.Престъпления по служба- касае се за престъпления, извършени от длъжностни лица във връзка със службата им; Най-често срещаното престъпление по служба, свързано с нарушаване на служебни задължения е това по чл.282 от НК- наказва се длъжностно лице, което наруши или не изпълни служебните си задължения, или превиши властта или правата си с цел да набави за себе си или за друго облага или да причини другиму вреда и от това могат да настъпят немаловажни вредни последици; *(Престъплението е умишлено-пряк умисъл, със специална цел-за имотна облага или причиняване другиму вреда)* Предвидени са квалифицирани състави, един от които е ако от деянието са настъпили значителни вредни последици или е извършено от лице, което заема отговорно служебно положение.

2.Престъпления против правосъдието -набеждаване –*такова е налице, когато субектът пред надлежен орган на властта набеди някого в престъпление, като знае, че е невинен или представи неистински доказателства срещу него;*лъжесвидетелстване; съзнателно даване неверен превод,тълкуване или невярно заключение от съответно преводач, тълковник или вещо лице; и др.

3.Подкуп – и даващия и приемащия подкуп носят наказателна отговорност; Различаваме:

А)пасивен подкуп –искане или получаване на подкуп или приемане на обещание или предложение за получаване на подкуп -субект на престъплението по основния състав може да е само длъжностно лице, което може лично да извърши онова служебно действие, за което получава подкупа. Наказва се и който извърши това, за да упражни влияние при вземане на решение от длъжностно лице във връзка със службата му.

Б)Активен подкуп –предлагане, обещаване или даването на подкуп / в един случай деецът не се наказва –ако е бил изнуден от длъжностното лице, арбитъра или вещото лице да стори това и ако незабавно и доброволно е съобщил на властта/

VII.ДОКУМЕНТНИ ПРЕСТЪПЛЕНИЯ- Документите представляват материализирани в писмена форма изявления, имащи определено правно значение. Официален документ е този, който е издаден от длъжностно лице в кръга на службата му по установения ред и форма или от представител на обществеността в кръга на възложената му функция., а съответно частен е този документ, който не е официален. Различни престъпни състави– документна подправка, документи с невярно съдържание, престъпни действия при създаване на документ, чийто автор е друго лице, престъпно ползване на документи, престъпно премахване на документи .

VIII. ПРЕСТЪПЛЕНИЯ ПРОТИВ РЕДА И ОБЩЕСТВЕНОТО СПОКОЙСТВИЕ - *ще визирам два от съставите:*

-Организиране ,ръководене или участие в организирана престъпна група. Не се наказва участник в групата, който доброволно се предаде на органите на властта и разкрие всичко, което му е известно за групата, преди да е извършено от него или от нея престъпление.

-Хулиганство- деецът извършва непристойни действия, грубо нарушаващи обществения ред и изразяващи явно неуважение към обществото

IX.ОБЩООПАСНИ ПРЕСТЪПЛЕНИЯ

1.Престъпления, извършени по общоопасен начин или с общоопасни средства. Посочвам някои от тях:

-Палеж на имущество със значителна стойност (*деецът не се наказва ако по собствена подбуда е загасил незабавно пожара, преди да са настъпили значителни вреди.; Когато обектите са повредени или унищожени чрез взрив се налага същото наказание като за палеж*);

-Причиняване на наводнение, с което се излага на опасност имота или живота на друго ;

-Неправомерно боравене с взривове, огнестрелни, химически, биологични или ядрени оръжия или боеприпаси- обхваща произвеждане, преработване, поправка, разработване, съхраняване, търгуване, пренасяне, внасяне или изнасянето им, без деецът да има право за това по закон или разрешение от надлежния орган на властта, или извършва това не съгласно с даденото му разрешение.

2.Престъпления по транспорта и съобщенията – най-често извършвани са:

- Нарушаване правилата за движение при управление на транспортно средство, при което се причиняват значителни имуществени вреди, тежка или средна телесна повреда или смърт – по високо е наказанието, ако престъплението е умишлено и по леко –ако е непредпазливо. Установен е привилегирован състав при непредпазливо извършване–ако деецът след деянието е направил всичко зависещо от него за оказване помощ на пострадалия или пострадалите;

- Противозаконно отнемане на чуждо МПС от владението на друго без негово съгласие с намерение за ползване. Има изброени редица квалифициращи обстоятелства- ако е последвала повреда на МПС или то е изоставено без надзор; ако е извършено отнемането с цел имотна облага от връщането на МПС и др. като такова наказание се налага и на на лице, което предлага съдействие за връщане на отнетото превозно средство срещу получаването на имотна облага. Още по-тежко наказуемо е деянието, ако за отнемането на превозното средство или за запазване на владението върху него е употребена сила или заплашване.

Сравнение между кражба, грабеж и противозаконно отнемане на МПС

Кражба	Грабеж	Противозаконно отнемане на МПС
<i>Отнема се чужда движима вещь от владението на другото, без негово съгласие</i>	<i>Отнема се чужда движима вещь от владението на другото, без негово съгласие</i>	<i>Отнема се чуждо МПС от владението на другото, без негово съгласие</i>
<i>няма принуда</i>	<i>Деецът използва принуда –сила или заплашване</i>	<i>По основния състав няма принуда. Има квалифициран състав при който деецът използва принуда-сила или заплашване.</i>
<i>Деецът действа с намерение за противозаконно присвояване</i>	<i>Деецът действа с намерение за противозаконно присвояване</i>	<i>Деецът действа с намерение за противозаконно ползване</i>

3.Престъпления против народното здраве и против околната среда – Най –често извършваните престъпления по този раздел са тези, свързани с наркотици, като ще визирам два от съставите:

-Придобиване или държане без надлежно разрешително на наркотични вещества или техни аналози;

-Произвеждане, преработване, придобиване или държане без надлежно разрешително на наркотични вещества или техни аналози с цел разпространение, или разпространение на наркотични вещества или техни аналози . Предмет на престъплението може да са прекурсори или съоръжения или материали за производство на наркотични вещества или техни аналози – по тежко наказуемо, като има и квалифицирани състави.

Х.ПРЕСТЪПЛЕНИЯ ПРОТИВ МИРА И ЧОВЕЧЕСТВОТО

1.Престъпления против мира –пропаганда или подстрекателство към война, планиране,подготвяне или водене на агресивна война;

2.Престъпления против законите и обичаите за водене на война – свързани с нарушение правилата на международното право за водене на война- престъпления против военнопленници, против гражданското население; и др.

3.Унищожаване на групи от населението /геноцид/ и апартейд.

УЧАСТНИЦИ В НАКАЗАТЕЛНИЯ ПРОЦЕС

Предмет на изложението са участниците в наказателния процес в неговата съдебна фаза по наказателни дела от общ характер. Затова тук няма да бъде разглеждана фигурата на частния тъжител –явяващ се страна-обвинител по наказателни дела от частен характер, образувани по негова тъжба.

Участници в наказателния процес са всички лица, които по някакъв начин участват в процеса- наричаме ги субекти на наказателно-процесуални отношения. От своя страна субектите на наказателно-процесуални отношения може да обособим в две групи:

I.Субекти на наказателно-процесуални отношения, които са субекти на наказателния процес – субекти на наказателния процес са тези, които осъществяват поне една от основните функции в процеса – обвинение, защита или ръководене на процеса и решаване на делото

1.Съд -съдът е главен субект на процеса. Съдът е субекта осъществяващ функцията по ръководенето на процеса и решаването на делото. След внасянето от прокурора на обвинителен акт съдът ръководи производството и решава всички въпроси по делото. За да бъдат валидни решенията на съда той трябва да заседава в законен състав .За да е законен състава,той трябва да е какъвто е предписал закона –съгл.чл.28 ал.1 от НПК съдът разглежда наказателните дела като първа инстанция в състав: а) един съдия, когато за престъплението се предвижда наказание до пет години лишаване от свобода или друго по-леко наказание, б)един съдия и двама съдебни заседатели, когато за престъплението се предвижда наказание повече от пет години лишаване от свобода, в) двама съдии и трима съдебни заседатели, когато за престъплението се предвижда наказание не по-малко от петнадесет години лишаване от свобода или друго по-тежко наказание. Като въззивна инстанция съдът заседава в състав от трима съдии, а като касационна ВКС –в състав от трима съдии. За да е законен състава на съда освен това не трябва да са налице основания за отвод на никой от членовете на състава на съда. Основанията за отвод са изброени в НПК, като има абсолютни основания за отвод /напр. който е бил прокурор по делото не може да участва в състава на съда, разглеждащ същото, както и който се е произнасял по същото дело с присъда, решение и др./ и едно относително основание –който, поради други обстоятелства може да се счита предубеден или заинтересован пряко или косвено от изхода на делото (т.е. тук конкретния член сам ще трябва да прецени налице ли е това основание за отвод, т.е налице ли са предпоставки, поради които може да бъде счетен за пристрастен). Когато са налице основания за отвод членовете на състава на съда са длъжни сами да се отведат, а страните в процеса могат да правят искания за отводи до началото на съдебното следствие, освен ако основанието за отвод е възникнало или страната е научила за него по-късно. Затова в съдебно заседание именно преди

даване ход на съдебното следствие председателят на състава е длъжен да разясни на страните правото им на отводи. Отводите и самоотводите трябва да са мотивирани. По исканията за отводи се произнася състава на съда на тайно съвещание незабавно. Видовете съдебни актове, които съдът постановява са :- присъда –когато като първа или въззивна инстанция се произнася по въпросите за виновността и отговорността на подсъдимия, решение-когато се произнася по основателността на жалба или протест или на искане за възобновяване на наказателно дело и определение-в останалите случаи. Председателят на съда, съдията-докладчик и председателят на състава се произнасят с разпореждания. Съдът постановява актовете си на тайно съвещание, като съдиите и съдебните заседатели са длъжни да пазят тайната на съвещанието. Нарушаване тайната на съвещанието е абсолютно основание за отмяна на присъдата /решението, поради което не следва да се допуска. При съвещанието съдебните заседатели се изказват и гласуват преди съдиите, а председателят на състава се изказва и гласува последен. Решението се взема с обикновено мнозинство, като всички членове на състава имат равен глас. Решението си съдът трябва да вземе по вътрешно убеждение, основано на обективно, всестранно и пълно изследване на всички обстоятелства по делата, като се ръководи от закона. Членът от състава, който е на особено мнение, трябва да го мотивира . Когато докладчикът е на особено мнение мотивите се изготвят от друг член на състава.

Субекти на наказателния процес, които са страни в процеса:

2.Прокурор- повдига и поддържа обвинението по дела от общ характер, държавният обвинител в съдебното производство- задачата му е да докаже виновността на подсъдимия в извършване престъплението, за което му е повдигнато обвинение. Това не означава, че прокурорът е задължен да поддържа обвинението – напр. ако стигне до извода за недоказаност на същото прокурорът може да заяви, че не поддържа обвинението/ да заяви, че наказателното производство следва да се прекрати или да се постанови оправдателна присъда/- това негово становище обаче не освобождава съдът от задължението да се произнесе по вътрешно убеждение. Освен това в хода на наказателното производство при определени предпоставки прокурорът може да измени обвинението.

3. Обвиняем-това е лицето, което е привлечено в това си качество при условията и реда на НПК. В съдебната фаза на процеса говорим за подсъдим. Обвиняемия има редица права -да научи за какво престъпление е привлечен в това качество и въз основа на какви доказателства; да дава или да откаже да дава обяснения по обвинението; да се запознава с делото, включително и с информацията, получена чрез използване на СРС, и да прави необходимите извлечения; да представя доказателства; да участва в наказателното производство; да прави искания, бележки и възражения; да се изказва последен; да обжалва актовете, които накърняват неговите права и законни

интереси, да има защитник. Подсъдимият има право и на последна дума. Правото на защита е едно от най-важните права на обвиняемия – той има право на лична защита т.е. право да се защитава сам и право да има защитник /т.е. да бъде подпомогнат в защитата си от друго лице –упълномощено от него или назначено по съответния ред/. Обясненията на обвиняемия, ако даде такива са както защитно, така и доказателствено средство

4. Защитник-защитникът оказва правна помощ на обвиняемия и съдейства за разкриване на всички обстоятелства, които са в полза на обвиняемия, ръководейки се от вътрешно убеждение въз основа на доказателствата по делото и закона. Защитникът е длъжен да съгласува с обвиняемия основните линии на защита, както и да уведоми обвиняемия ако счита, че предложената от обвиняемия линия на защита е несъвместима със задълженията му, като продължава защитата, ако не бъде отстранен по съответния ред. Обвиняемият може по всяко време да се откаже от защитник с известни изключения при задължителната защита, но защитника не може да се откаже от поетата защита, освен ако е станало невъзможно да изпълнява задълженията си по независещи от него причини. Освен това замяната на един защитник с друг може да стане само със съгласието или по молба на обвиняемия. Защитата може да разделим на два вида:

а/ доброволна-упълномощен защитник- лице, което упражнява адвокатска професия ; съпругът, възходящ или низходящ роднина на обвиняемия.

б/ задължителна-назначен защитник- в определени случаи защитата е задължителна и ако подсъдимият не си е упълномощил защитник, съдът следва да му назначи служебен защитник-адвокат /например на непълнолетен обвиняем, задържан, ако обвиняемия не е в състояние да заплати адвокатско възнаграждение, желае да има защитник и интересите на правосъдието изискват това и др./

5.Граждански ищец- пострадалите лица или техните наследници, както и юридическите лица, които са претърпели вреди от престъплението, могат да предявят в съдебното производство граждански иск за обезщетение на вредите и да се установят като граждански ищци. Искът може да бъде предявен устно или с писмена молба най-късно до даване ход на съдебното следствие, като може да бъде предявен както срещу подсъдимия, така и срещу други лица, които носят гражданска отговорност за вредите, причинени от престъплението. Не може да се предяви граждански иск в наказателното производство, ако е предявен по реда на ГПК. Разглеждането на гражданския иск не може да стане причина за отлагане на наказателното дело.Приемането на гражданския иск за съвместно разглеждане в наказателния процес и конституирането на гражданския ищец става с определение на съда.

5.Граждански ответник- това са лицата, срещу които е предявен граждански иск, с изключение на подсъдимия. /това са лица, носещи

отговорност за вреди, причинени от друго, граждански ответник например би могъл да бъде родителят на непълнолетен подсъдим/

6. Частен обвинител-пострадалият /при негова смърт –наследниците му/, претърпял имуществени или неимуществени вреди от престъпление, което се преследва по общия ред, има право да участва в съдебното производство като частен обвинител. Видно, че частният обвинител е винаги физическо лице. Частният обвинител поддържа в съда обвинението наред с прокурора, но може да поддържа обвинението и след като прокурорът заяви, че не го поддържа. Молбата за участие като частен обвинител може да е писмена или устна и се прави най-късно до започване на съдебното следствие пред първоинстанционния съд. Частният обвинител може да се конституира и като граждански ищец. Конституирането на частният обвинител в съдебното производство става с определение на съда

Повереник и особен представител /съгл. НПК не са страни в процеса/-повереникът е лице, което се упълномощава от частният обвинител, гражданския ищец и гражданския ответник, за да защитава правата им в процеса. / при доказана липса на средства за адвокатско възнаграждение и желание да имат повереник, ако интересите на правосъдието го изискват съдът ще им назначи повереник/. Особен представител –адвокат се назначава от съда на малолетен или непълнолетен пострадал, когато неговите интереси и тези на родителя му, настойника или попечителя са противоречиви, както и на недееспособен или ограничено дееспособен пострадал, когато интересите му противоречат на интересите на неговия настойник или попечител.

II. Субекти на наказателнопроцесуални отношения извън кръга на субектите на процеса

-Експерти - специалисти от съответната област на науката, изкуството или техниката, притежаващи специални знания. Експертното заключение не е задължително за съда, но ако съдът не го приеме е длъжен да се мотивира.

-Преводачи- назначават се, когато някое от лицата не владее български език и се налага превод.

-Тълковници- назначават се, когато обвиняемия или свидетеля е глух или нем.

-Специалисти-технически помощници- необходими са за извършване на технически дейности, за които са нужни специални знания и подготовка при определени следствени действия- напр. може да е необходим специалист-технически помощник при оглед, за изготвяне на веществени доказателствени средства—напр. фотоснимки, отливки,

-Свидетели – това са лица, възприели факти, допринасящи за разкриване на обективната истина по делото. Съпругът, възходящите, низходящите, братята и сестрите на обвиняемия и лицето, с което той се

намира във фактическо съжителство, могат да откажат да свидетелстват, а свидетелят може да откаже да отговори на въпроси, отговорите на които биха уличили в престъпление него или някое от посочените вече лица. Свидетелите са длъжни да дадат правдиви показания, като за съзнателно потвърждаване на неистина или затаяване на истина носят наказателна отговорност за лъжесвидетелстване. Не могат да бъдат свидетели лицата, участвали в същото наказателното производство в друго процесуално качество, с изключение на обвиняемия, спрямо когото производството е прекратено или завършило с влязла в сила присъда; пострадалия, частния обвинител, гражданския ищец, гражданския ответник; поемните лица, както и служители на МВР или военна полиция, присъствали при извършването на оглед и свързаните с него претърсване и изземване.

-Поемни лица- това са лица, нямащи друго процесуално качество и не заинтересовани от изхода на делото, които присъстват при определени следствени действия в досъдебното производство. Поемните лица могат да бъдат призовани като свидетели, за да възпроизведат обстоятелствата, които са наблюдавали при извършване на следствените действия.

ПРЕДМЕТ И ТЕЖЕСТ НА ДОКАЗВАНЕ В СЪДЕБНОТО ПРОИЗВОДСТВО

I. Предмет на доказване в наказателното производство.

Понятие за предмет на доказване –това е съвкупността от обстоятелства, които следва да бъдат установени и събрани, за да бъде установена обективната истина и съответно правилно решено делото. В чл.102 от НПК са очертани обстоятелствата подлежащи на доказване в наказателното производство, формиращи т.нар. предмет на доказване. Съгласно посочената разпоредба в наказателното производство подлежат на доказване:

1. извършеното престъпление и участието на обвиняемия в него;
2. характерът и размерът на вредите, причинени с деянието;
3. другите обстоятелства, които имат значение за отговорността на обвиняемия, включително и относно семейното и имущественото му положение.

Тази класификация на обстоятелствата, подлежащи на доказване е от важно значение при решаване на въпросите кои от тях са доказани и кои не, като съдът е длъжен да следва именно тази поредност- например не би могло първо да се решава въпросът за вредите от деянието, ако не се отговори на първостепенния въпрос- има ли извършено деяние, съставлява ли то престъпление.

1.Обстоятелствата от първата група - извършеното престъпление и участието на обвиняемия в него- безспорно първото обстоятелство което следва да се установи е има ли извършено престъпление, т.е. дали деянието покрива признаците на дадено престъпление. След това следва да се установи участвал ли е подсъдимия в извършеното престъпление- т.е. дали подсъдимия е автор на конкретното престъпление, дали може да бъде субект на престъплението –тук се включват обстоятелства относно вменяемостта на дееца;особеното качество на дееца при редица престъпления – напр.”длъжностно лице”; налице ли са обстоятелства, водещи до отпадане на отговорността –напр. неизбежна отбрана. Следва да се установи дали обвиняемия е действал виновно –умишлено или непредпазливо, при резултатните престъпления –налице ли е причинна връзка между деянието на подсъдимия и резултата.

2. Обстоятелствата от втората група -характерът и размерът на вредите, причинени с деянието – тези обстоятелства са от значение основно за гражданската отговорност

3. Обстоятелствата от третата група - другите обстоятелства, които имат значение за отговорността на обвиняемия, включително и относно семейното и имущественото му положение – тук се включва оценката за личността на обвиняемия, за обществената опасност на конкретното извършеното деяние и дееца, подбудите за извършване на престъплението,

другите смекчаващи и отегчаващи отговорността му обстоятелства; Тези обстоятелства са от съществено значение за индивидуализацията на наказанието.

Обстоятелствата, включени в предмета на доказване се установяват чрез доказателствата. Доказателствата представляват фактически данни, които са свързани с обстоятелствата по делото, допринасят за тялното изясняване и са установени по реда ,предвиден в НПК. Доказателствата се възпроизвеждат в наказателното производство чрез доказателствени средства –последните са процесуално-технически способи за установяване на релевантните за делото факти. За разлика от доказателствата, доказателствените средства са изчерпателно изброени в закона – гласни доказателствени средства /обяснения на обвиняемия и показания на свидетели/; писмени доказателствени средства / протоколи за действия по разследването , съдебни следствени и други процесуални действия, протоколи за изготвяне на веществени доказателствени средства и други документи – такъв друг документ е например справката за съдимост/; веществени доказателствени средства /изготвят се когато веществените доказателства не могат да се отделят от мястото, където са намерени и в други предвидени в НПК случаи и представляват фотоснимки., диапозитиви, кинозаписи, видеозаписи, звукозаписи, записи върху носител на компютърни информационни данни, планове, схеми, отливки или отпечатъци./ Доказателствените средства трябва да бъдат събрани или изготвени при условията и по реда, предвиден в НПК, иначе не могат да се ползват в наказателното производство. Доказването в наказателния процес се извършва чрез способите, изчерпателно изброени в НПК – разпит, експертиза, оглед, претърсване, изземване, следствен експеримент, разпознаване на лица и предмети и специални разузнавателни средства.

II. Тежест на доказване в наказателния процес

Съгласно чл.103 ал.1 от НПК тежестта да се докаже обвинението по дела от общ характер лежи върху прокурора и разследващите органи, а по дела, образувани по тъжба на пострадалия –върху частния тъжител.

Тежестта на доказване в съдебната фаза на наказателния процес по дела от общ характер лежи върху прокурора . Тежестта на доказване в никой момент на процеса не се прехвърля върху друг субект, т.е. до приключване на наказателния процес с влязъл в сила акт, тежестта на доказване лежи върху прокурора. /по наказателни дела от частен характер тежестта на доказване лежи върху частния тъжител, но тези дела не са предмет на изложението /. В синхрон с доказателствената тежест обвиняемият не е длъжен да доказва, че е невинен и не може да се правят изводи във вреда на обвиняемия, поради това, че не е дал или отказва да даде обяснения или не е доказал възраженията си. Обвиняемият има право, но не и задължение да обори обвинението. Съответно неговите възражения също следва да се подлежат на проверка-съгласно чл.107 ал.3 от НПК „Съдът и органите на досъдебното производство

събират и проверяват както доказателствата, които разобличават обвиняемия или отегчават неговата отговорност, така и доказателствата, които оправдават обвиняемия или смекчават отговорността му.” Освен това следва да се посочи все в тази връзка, че и да направи самопризнание обвиняемия, то присъдата и обвинението не могат да се основават само на самопризнанието, като направеното самопризнание не освобождава съответните органи от задължението им да събират и други доказателства. До приключването на наказателния процес с влязла в сила присъда важи презумпцията за невинност-обвиняемият се смята за невинен до установяване на противното с влязла в сила присъда.

Обстоятелството обаче, че върху прокурорът лежи тежестта на доказване не означава, че съдът само следва пасивно да наблюдава и накрая да констатира дали прокурорът се е справил със задачата си да докаже обвинението. Съдът по силата на функцията му по ръководство на процеса и решаване на делото е длъжен да събере всички необходими и относими доказателства за разкриване на обективната истина, независимо от исканията на страните, при което едва след събиране на всички необходими доказателства да произнесе съдебния си акт. Когато обвинението е доказано по несъмнен начин съдът следва да постанови осъдителна присъда. Когато не се установи, че деянието е извършено, че е извършено от подсъдимия или че е извършено от него виновно, както и когато деянието не съставлява престъпление съдът следва да постанови оправдателна присъда.

СПОСОБИ НА ДОКАЗВАНЕ

Доказването на извършено престъпление и участието на обвиняем, респективно подсъдим в него се осъществява по установен в НПК / в сила от 29.04.2006г. / ред .

За да стане съвкупността от доказателствата /фактите/ и доказателствените средства /гласни , веществени и писмени, чрез които се възпроизвеждат и доказателства и доказателствени средства/ част от делото са необходими действия на съответните органи, извършени служебно или по инициатива на заинтересованите лица. Откриването , възприемането , закрепването и запазването, на фактически данни е възможно само в определени етапи от процеса: в досъдебното производство – в стадия на разследване , а в съдебното производство – в етапа на съдебно следствие ; като при извършването на тази дейност следва да се спазват правила . Отклонението от тях води до невъзможност да се считат за доказателства фактическите данни, които не са установени по реда в НПК и до недопустимост на доказателствени средства, които не са събрани или изготвени при условията и по реда, предвиден в НПК .

Способите за събиране и проверка на доказателствен материал са изрично и изчерпателно изброени в чл. 136 ал. 1 от НПК : разпит, експертиза, оглед, претърсване, изземване, следствен експеримент, разпознаване на лица и предмети и специални разузнавателни средства.

Тези способности се прилагат както в досъдебното , така и в съдебното производство , но с оглед спецификата и целите на тези две фази на единния наказателен процес , в регламентацията в отделните фази на процеса съществуват някои особености .

РАЗПИТЪТ е класическо следствено действие за проверка и оценка на доказателствен материал. Чрез него се събират гласни доказателствени средства: обяснения на обвиняем , свидетелски показания. Общо правило е , че разпита се извършва непосредствено, т.е. лично от органа, който провежда действието и устно, като недопустимо е ползването на непозволенни средства при провеждането му / напр. заплахи , обещания за ползи и др. / .

Разпит на обвиняем – чл. 138 НПК. Изрична норма постановява , че разпит по делегация или чрез видео конференция не се допуска. Единствено изключение е , когато обвиняемия е извън пределите на Република България и се прецени , че това няма да е пречка за разкриване на обективната истина . Чрез посоченото ограничение се гарантира правото на защита на обвиненото лице и се обезпечава обективност в диренето на релевантните факти.

Разпит се извършва през деня , освен ако не търпи отлагане. Първо се установява самоличността на разпитваното лице. След това се запитва дали разбира обвинението и едва тогава се поканва да изложи, ако желае, във форма на свободен разказ всичко, което знае по делото. Или обвиняемият има

право , но не и задължение да направи изложение на възприятията си по фактическите обстоятелства , предмет на делото . За изясняване на неговите обяснения, за отстраняване на непълноти, неясноти или противоречия могат да му се поставят въпроси , които не трябва да съдържат в себе си отговор или да подвеждат към такъв. В досъдебното производство когато са привлечени няколко обвиняеми, разследващият орган ги разпитва поотделно, за разлика от съдебното производство , където това е изключение , а правилото е за разпит , при присъствие на всички подсъдими лица. Непълнолетен обвиняем, респ. подсъдим се разпитва в присъствието на педагог или психолог, ако съответният орган намери това за необходимо.

Разпит на свидетел – чл. 139 НПК . Изхождайки от принцип за процесуална икономия , законът допуска разпит по делегация , когато свидетелят се намира извън района на органа, който разглежда делото и извършването му от последния ще е свързано с особени затруднения. Ако свидетелят се намира извън страната, разпита може да се осъществи посредством видеоконференция или телефонна конференция. Отново първото действие е установяване самоличността на разпитвания, който се запитва в какви отношения се намира с обвиняемия и с другите участници в производството . Това е свързано с уредената в закона възможност , която следва да се разясни от разпитващия , че възходящите , низходящите , братята, сестрите , съпругът или лицето , с което се намира във фактическо съжителство с обвиняемия могат да откажат да свидетелстват. Заявят ли воля да свидетелстват тези лица , стават участници в производството в качеството на свидетели и върху тях тежат задължения да изложат всичко , което знаят по делото и да отговорят на поставените въпроси . Свидетелят носи наказателна отговорност за неверността на своите показания, ако съзнателно потвърди неистина или затаи истина, поради което и разпитващият трябва да предупреди лицето , че лъжесвидетелстването се наказва от закона . В същото време на свидетеля следва да се посочи , че не е длъжен да дава показания по въпроси, отговорите на които биха уличили в извършване на престъпление него, неговите възходящи, низходящи, братя, сестри или съпруг или лице, с което той се намира във фактическо съжителство. С това се цели да се избегне възможността едно лице под страх от наказателна отговорност да обвинява себе си и своите близки . Свидетел не може да бъде разпитван относно обстоятелствата, които са му били поверени като защитник или повереник.

След обещание , че добросъвестно и точно ще изложи всичко , което знае по делото , свидетелят под формата на свободен разказ възпроизвежда известните му факти и обстоятелства . И тук за изясняване на отделни обстоятелства , за отстраняване на непълноти, неясноти или противоречия могат да му се поставят въпроси, които да са точни и ясни, да не са подвеждащи, насочващи и съдържащи в себе си отговор.

Разпит на малолетно лице се извършва задължително в присъствие на педагог или психолог . Непълнолетен свидетел се разпитва в присъствието на такива специалисти само при преценка за необходимост от съответния орган. И в двата случая, родителите или настойника могат да присъстват, ако е необходимо . Всички присъстващи лица могат да задават въпроси с разрешение на органа , който извършва действието. Към малолетния свидетел не се отправя предупреждение за отговорност, а му се разяснява, че трябва да дава правдиви показания .

Разпит на свидетел с **тайна самоличност** / 141 НПК / се извършва като се вземат всички възможни мерки за запазване в тайна на неговата самоличност . В протокола се вписва идентификационен номер , а не лични данни . Достъп до този свидетел има единствено разпитващият орган , а когато свидетелят се разпитва по искане на защитник или повереник - то и те присъстват на разпита . Тук не се допускат въпроси, чрез които може да се разкрие самоличността на свидетеля. Преписи от протоколите за разпит на свидетеля без неговия подпис се предявяват незабавно на обвиняемия и на неговия защитник, които писмено могат да поставят въпроси на свидетеля.

Когато обвиняемият или свидетелят не владеят български език , задължително присъства преводач, а когато са глухи или неми – участва тълковник , съгл.чл. 142 НПК .

Очната ставка е разновидност на разпита /чл. 143 НПК/ . Тя се предприема след като вече е извършен разпит и при установено съществено противоречие между обясненията на обвиняемите ; между обясненията на обвиняемия и свидетелските показания или само между свидетелските показания . Не се допуска очна ставка със свидетел с тайна самоличност . Това процесуално действие се извършва при участие на две разпитвани лица, които се запитват познават ли се и в какви отношения се намират помежду си. Лицата се разпитват едновременно , поставят им се въпроси , на които следва да се даде отговор , а свободният разказ отсъства . Като изключение от правилото , че въпросите се задават от разпитващия орган , лицата между които се прави очната ставка могат да си задават въпроси един на друг след разрешение на съответния орган . Преследваната цел чрез това действие е да се провери достоверността или не на едни обяснения или показания и да се разкрият нови доказателства .

В досъдебното производство съществува възможност по преценка на органа на досъдебното производство **разпит на обвиняем или на свидетел** да се извърши **пред съдия** – чл. 222, чл.223 НПК . Целта е да се „закрепят“ обясненията на обвиняемия или свидетелските показания , които в съдебното следствие могат да се прочетат при определени предпоставки без съгласието на страните. Този разпит се извършва от орган на досъдебното производство, поради което и самото дело не се предоставя на съдията. Явяването на лицата се осигурява също от органа, поискал разпита пред съдия . При разпит на

свидетел пред съдия , се осигурява възможност за участие на обвиняемия и неговия защитник , което е гаранция за равнопоставеност на страните в процеса . В закона са посочени случаите, когато е необходимо разпита на свидетеля да е пред съдия : когато съществува опасност свидетелят да не може да се яви пред съда поради тежка болест, продължително отсъствие от страната или по други причини, които правят невъзможно явяването му в съдебно заседание, а също и когато показанията на свидетеля ще са от изключително значение за разкриване на обективната истина. Разпит на свидетел пред съдия може да се извърши и по искане обвиняемия или неговия защитник .

Съществува възможност при разпит да се извършва и звукозапис или видеозапис , но прилагането им трябва да е след уведомяване на разпитваните лица.

При извършване на процесуално-следствено действие „разпит” , както и за всички други действия по разследване, се съставя протокол - чл. 236, чл. 237 НПК , който се предоставя на участниците, за да се запознаят с него или самият орган им го прочита .

Разследващият орган разяснява възможността да се искат поправки , изменения , допълнения в протокола. След като разпитаният установи , че изявленията му са правилно отразени той подписва всяка страница от протокола за извършеното действие .

ЕКСПЕРТИЗАТА /чл. 144 и сл. НПК / е специфичен способ за проверка на доказателствата и доказателствените средства . Тя се назначава когато за изясняване на някои обстоятелства по делото са необходими специални знания из областта на науката, изкуството или техниката. Експертизата е задължителна, когато съществува съмнение относно: причината на смъртта; характера на телесната повреда;вменяемостта на обвиняемия; способността на обвиняемия с оглед на неговото физическо и психическо състояние правилно да възприема фактите, които имат значение за делото, и да дава достоверни обяснения за тях; способността на свидетеля с оглед на неговото физическо и психическо състояние правилно да възприема фактите, които имат значение за делото, и да дава достоверни показания за тях. Когато е необходимо да се установи дали обвиняем или свидетел са оставили следи на местопрестъплението или на веществени доказателства органът, който назначава експертизата, може да изисква от тях образци за сравнително изследване. Обвиняемият и свидетелят са длъжни да предоставят изискваните образци за сравнително изследване, а при отказ те се изземват принудително с разрешение на съответния първоинстанционен съд. Когато образците за сравнително изследване са свързани с вземане на кръвна проба или с други подобни интервенции с проникване в човешкото тяло, вземането на образците се извършва от лице с медицинска правоспособност под наблюдението на лекар по правилата на медицинската практика , без да се

застрашава здравето на лицето. В НПК е уредено кои лица могат да са експерти , правата , задълженията им . **Експертно заключение** се съставя писмено и в него се дава отговор на поставените въпроси , посочват се материалите, които са били използвани; изследванията, които са извършени и използваните научни и технически средства; резултатите, които са получени, и изводите от експертизата. Ако при извършването на експертизата се открият нови материали, които имат значение по делото, но по които не е била поставена задача, вещото лице е длъжно да ги посочи в заключението си. Допълнителна експертиза се назначава, когато експертното заключение не е достатъчно пълно и ясно, а повторна - когато не е обосновано и възниква съмнение за неговата правилност. Експертното заключение не е задължително за съда и за органите на досъдебното производство. Когато не е съгласен със заключението на вещото лице, съответният орган е длъжен да се мотивира.

В хода на разследване основна задача е да се открият конкретни обекти, следи върху хора и предмети ; да се проверят и съпоставят и уточнят определени данни, свързани с предмета на доказване, при което се извършва оглед, претърсване, изземване, следствен експеримент и разпознаване на лица и предмети . Тези действия се осъществяват при участието на граждани , в качеството на **поемни лица**. Преследваната с това цел е да се създаде гаранция , че извършените действия правилно са удостоверени в протокола. Отделно от това съществува възможност поемните лица да бъдат разпитвани като свидетели за действията по разследване, на които са били . Ето защо при избора им органът на досъдебното извършващ съответното действие следва да установи , че те нямат друго процесуално качество и не са заинтересовани от изхода на делото. Поемните лица имат права, с които разследващият следва да ги запознае, а именно : могат да правят бележки и възражения по допуснатите непълноти и закононарушения при действията ; да искат поправки, изменения и допълнения на протокола; да подписват протокола при особено мнение, като писмено изложат съображенията си . В съдебното следствие извършването на действия по събиране и проверка на доказателствата и доказателствените средства става непосредствено от съда с участието на страните , което изключва необходимостта от участие на поемни лица. В случаите , когато в досъдебното производство се извършва обиск , претърсване , изземване и освидетелстване препис от протокола се връчва на лицето , спрямо което са извършени съответните действия .

ОГЛЕДЪТ е действие /чл.155 ,156 НПК/, което се изразява в изследване на местности, помещения, предмети и лица с цел да се разкрият, непосредствено да се изследват и запазят по реда, установен в НПК, следи от престъплението и други данни, необходими за изясняване на обстоятелствата по делото. До извършването му се вземат мерки да не се заличат следите от престъплението. Освен поемни лица , когато е необходимо може да присъства вещо лице или специалист - технически помощник. При извършване на огледа

всичко се изследва, както е заварено, а след това се правят и необходимите размествания. Огледът се извършва през деня, освен когато случаят не търпи отлагане.

Най-чести са огледите на местопроизшествие , на обекти или вещи .

Специални правила има за оглед на труп / чл. 157 НПК / - извършва се по възможност на мястото, където е открит, в присъствието на вещо лице - съдебномедицински експерт, а когато няма такъв - в присъствието на друг лекар. Погребението на трупа - предмет на огледа, се извършва с разрешение на прокурора. Изравяне на труп се допуска по нареждане на съда или на прокурора в присъствието на вещо лице-съдебномедицински експерт. Заравянето на трупа се допуска с разрешение на органа, който е наредил изравянето.

Към оглед на живо лице /чл. 158 НПК / – **освидетелстване** – се пристъпва с цел да се открият следи и други обстоятелства от значение за делото . Действия , които унижават достойнство или са опасни за здравето на освидетелствания не се допускат. Ако лицето следва да бъде съблечено, поемните лица трябва да бъдат от същия пол. Ако длъжностното лице, което трябва да извърши освидетелстването, е от друг пол, действието се осъществява от лекар. Оглед на лице в досъдебното производство се извършва с писменото му съгласие, а без такова съгласие - с разрешение на съдия от съответния първоинстанционен съд или от първоинстанционния съд, в района на който се извършва действието, по искане на прокурора. В неотложни случаи, ако това е единствената възможност за събиране и запазване на доказателствата, органите на досъдебното производство могат да извършат оглед без предварително разрешение, като протоколът се представя от прокурора за одобрение от съдията незабавно, но не по-късно от 24 часа. Във военното досъдебно производство огледът и освидетелстването се извършват в присъствието на най- близко намиращия се командир или началник , а поемните лица са военнослужещи .

Принципно по искане на съда или на органите на досъдебното производство всички учреждения, юридически лица, длъжностни лица и граждани са **длъжни да запазят и предадат** намиращите се у тях предмети, книжа, компютърни информационни данни, включително за трафика, които могат да имат значение за делото – чл. 159 НПК .

При неизпълнение на това задължение или с оглед тактиката на разследване , се извършва **ПРЕТЪРСВАНЕ И ИЗЗЕМВАНЕ** / чл.160 – 163 НПК / , когато има достатъчно основание да се предполага , че в помещение или лице се намират предмети , книжа , компютърни информационни системи, които имат значение за делото. Претърсване и изземване са два самостоятелни способа за събиране и проверка на доказателствата и доказателствените средства. В досъдебното производство за тези действия се изисква разрешение на съдия от съответния първоинстанционен съд , а в

случаи на неотложност - при последващото им одобрение от съда , не по – късно от 24 часа . Претърсване може да се извърши и с цел да се издири лице или труп. В съдебното производство тези действия се осъществяват по решение на съда, който разглежда делото.

Налице е регламентация на лицата , в присъствието на които се извършват претърсването и изземването. Преди да се пристъпи към действията органът отправя покана доброволно да се предадат търсените предмети. При откриване на предмети , книжа компютърни информационни системи те се предявяват на поемните лица и на другите присъстващи . При необходимост те се опаковат и запечатват на място. Изземването на компютърни информационни данни се извършва чрез запис върху хартиен и друг носител.

Особени случаи на претърсване и изземване :

Обиск / чл. 164 НПК / се извършва при задържане на лице или когато са налице достатъчно основания , за да се счита , че лицата , които присъстват на претърсването и изземването са укрили предмети или книжа от значение за делото . Върху тези действия е предвиден последващ съдебен контрол , като протоколът за извършеното действие се представя за одобряване незабавно, но не по – късно от 24 часа.

Задържане и изземване на кореспонденция / чл. 165 НПК / се допуска само когато се налага за разкриване на тежки престъпления. Изисква се предварително разрешение или последващо одобрение от съда на действието .

СЛЕДСТВЕН ЕКСПЕРИМЕНТ /чл. 166-168 НПК/ е способ за проверка на доказателствени материали. Целта е да се проверят , уточнят данните , получени от обясненията на обвиняем, на свидетелските показания, както и резултатите от другите следствени действия. По време на следствения експеримент се забраняват действия, които застрашават живота и накърняват човешкото достойнство. При извършването му е необходимо да се създадат условия, които максимално да се доближават до тези, при които е станало проверяваното събитие.

РАЗПОЗНАВАНЕ / чл. 169-171 НПК / се прави , когато по делото е необходимо да се потвърди идентичността на лица и предмети. Органите на досъдебното производство, а в съдебното производство - съдът, който разглежда делото, предлагат на обвиняемия или свидетеля да разпознае лица или предмети. Непосредствено преди да се извърши разпознаването, обвиняемият и свидетелите се разпитват дали познават лицето или предмета, които предстои да разпознаят; за особеностите, по които могат да ги разпознаят; за обстоятелствата, при които са наблюдавали лицата или предметите; както и за състоянието, в което са се намирали при възприемането на лицето или предмета, подлежащи на разпознаване. При разпознаване на лице , то се представя заедно с три или повече лица, сходни с

него по външност, като се вземат мерки да не се осъществи предварително пряк контакт с разпознаващия. Действието може да се проведе така, че разпознаващото лице да не се срещне непосредствено с разпознаваното лице. Свидетел с тайна самоличност може да участва в разпознаване само като разпознаващо лице. Предметите се представят за разпознаване заедно с три или повече еднородни предмети. Едновременно разпознаване от няколко лица е недопустимо.

И ако описаните до тук способности за доказване могат да се нарекат класически, поради тяхната отдавнашна установеност и широка приложимост, то **СПЕЦИАЛНИТЕ РАЗУЗНАВАТЕЛНИ СРЕДСТВА** / чл. 172 – 177 НПК / са нов и модерен способ, при който се ползват - **технически средства** - електронни и механични съоръжения и вещества, които служат за документирание на дейността на контролираните лица и обекти, и **оперативни способности** - наблюдение, подслушване, проследяване, проникване, белязване и проверка на кореспонденция и компютърна информация, контролирана доставка, доверителна сделка и разследване чрез служител под прикритие. Специалните разузнавателни средства се използват, когато това се налага при разследването на тежки умишлени престъпления, изброени изчерпателно в НПК и при условие, че съответните обстоятелства не могат да бъдат установени по друг начин или установяването им е свързано с изключителни трудности. За използване на специални разузнавателни средства се изисква предварително разрешение от председателя на окръжния съд или от изрично оправомощен от него заместник-председател, като единственото изключение е в неотложни при разследване със служител под прикритие, където ако в срок от 24 часа не се даде разрешение, дейността на служителя се прекратява. Специалните разузнавателни средства се прилагат от съответните структури на Министерството на вътрешните работи или на Държавната агенция "Национална сигурност" по реда на Закона за специалните разузнавателни средства, след като министърът на вътрешните работи или писмено оправомощен заместник-министър; председателят на Държавна агенция "Национална сигурност" или оправомощен заместник-председател дава писмено разпореждане за прилагане на специални разузнавателни средства от съответните им структури. Срокът за прилагане на специални разузнавателни средства не може да бъде по-дълъг от два месеца, а при необходимост може да бъде продължен, но с не повече от четири месеца. При използване на специални разузнавателни средства се изготвят веществени доказателствени средства в два екземпляра, и се предават на прокурора, поискал разрешението, и на съда, дал разрешението. Обвинението и присъдата не могат да се основават само на данните от специалните разузнавателни средства, както и само на тях и на показания на свидетели с тайна самоличност. В наказателното производство не могат да се ползват резултати, получени извън направеното искане, освен ако не съдържат данни за друго тежко умишлено

престъпление, което е от посочените в чл. 172 ал.2 НПК Съдържанието на информацията , получена като резултат от прилагането на СРС се записва и върху хартиен носител .

В резултат използваните способности се събират и проверяват доказателствените материали . Същите се оценяват поотделно и съвкупно, за да стигне решаващият орган в съответната фаза на наказателния процес до отговор на поставените въпроси има ли извършено престъпление, автора му, причинени ли са вреди в какъв размер, както и всичко останало, свързано с отговорността на обвиняемия или подсъдимия .

СЪДЕБНО ПРОИЗВОДСТВО И ПОСТАНОВЯВАНЕ НА ПРИСЪДАТА. ВИДОВЕ СЪДЕБНИ ПРОИЗВОДСТВА

Правораздаването по наказателни дела се извършва само от съдилища .

Нормативно закрепено в НПК /в сила от 29.04.2006г./ е, че досъдебното производство има подготвителен характер , а съдебното – заема централно място в наказателния процес. Именно в последното, при участието на съдебни заседатели в предвидените от закона случаи, в пълнота могат да се разгърнат и намерят проявление основни принципи на наказателния процес като разкриване на обективната истина при условията на устна и непосредствена проверка на доказателствените материали , при равенство на процесуалните права на страните пред закона и състезателност.

Образуването на съдебното производство по наказателно дело от общ характер се осъществява въз основа на внесен от прокурора обвинителен акт. Тъй като при разглеждане на дела , образувани по тъжба на пострадалия, в състава на съда съдебни заседатели не участват, то въпросите , свързани със съдопроизводството по тях , тук няма да се засягат .

Разглеждането на наказателно дело от общ характер в първата инстанция преминава през два стадия : първи - подготвителни действия за разглеждане на делото в съдебно заседание и втори - съдебно заседание в първата инстанция, като във всеки от тях се изпълняват специфични цели, които се илюстрират от самото им наименование , като ролята и участието на обществеността в разглеждането на делата се реализира именно във втория стадий .

Подготвителните действия за разглеждане на делото в съдебно заседание се извършват от съдия-докладчик, определен от председателя на съда . Преценките и изводите в този етап се правят въз основа на внесенния обвинителен акт и материалите по досъдебното производство – проверява се подсъдно ли е делото на съда; има ли основание за прекратяване или спиране на наказателното производство; допуснато ли е на досъдебното производство отстранимо съществено нарушение на процесуални правила, довело до ограничаване на процесуалните права на обвиняемия или на неговия защитник, на пострадалия или на неговите наследници ; налице ли са основания за разглеждане на делото при приложението на някои особени правила на : „Бързо производство“; „Незабавно производство“ ; „Съкратено съдебно следствие в производството пред първата инстанция“; „Освобождаване от наказателна отговорност с налагане на административно наказание“ или „Решаване на делото със споразумение“ /чл. 248 – 252 НПК/ .

След оценка на всички необходими предпоставки съдията-докладчик насрочва съдебно заседание в срок от два месеца. По негово разпореждане препис от обвинителния акт следва да се връчи на подсъдимия /чл. 254 НПК/ ,

тъй като именно чрез него прокурорът е формулирал окончателно обвинение, очертано с конкретни фактически и правни твърдения, които определят задачите на обвинителната власт - да докаже и обоснове повдигнатото обвинение при съответна насрещна задача на подсъдимия – да се защити срещу него и при задача на съда – да ръководи процеса и да се произнесе за наличието или липсата на престъпление и виновни лица.

И тъй като в НПК са уредени способности за защита на правата и законните интереси на пострадалите от престъплението лица, то ако от престъплението, предмет на обвинението са настъпили вреди, за насрочването на съдебното заседание се съобщава на тези лица / чл. 255 НПК /, за да могат в срок най-късно до започване на съдебното следствие в първоинстанционния съд да отправят искания за конституиране като частен обвинител и граждански ищец - за пострадали физически лица и само като граждански ищец - за ощетени юридически лица.

Освен дължимото произнасяне от съдията-докладчик по всички въпроси, които касаят мястото и начина на разглеждане на делото; лицата които следва да участват в производството; по направените от страните искания, в този стадий следва да се обезпечи възможността на подсъдимия и неговия защитник, на пострадалите или ощетени лица да се запознаят с материалите по делото и да направят необходимите извлечения с оглед ефективното упражняване правото на защита от първите и защита на правата и законните интереси за вторите.

Централен стадий на съдебното производство е „**съдебно заседание**”.

Основен принцип, важен при разглеждане на едно е дело е, че от започването до завършването му, съставът на съда трябва да е винаги един и същ /чл. 258 НПК/. Под състав се разбират субектите, които еднолично или колегиално трябва да разгледат делото/ чл. 28 НПК /: един съдия, когато за престъплението се предвижда наказание до пет години лишаване от свобода или друго по-леко; един съдия и двама съдебни заседатели, когато за престъплението се предвижда наказание повече от пет години лишаване от свобода; двама съдии и трима съдебни заседатели при предвидено наказание не по – малко от петнадесет години лишаване от свобода или по – тежко; или изцяло от съдии – при разглеждане делата във въззивната и касационна инстанция. При невъзможност някой да продължи участието си, той се сменя и съдебното заседание започва отначало, независимо докъде се е развил процеса. По тази причина, по дела с голяма фактическа и правна сложност, чието разглеждане се очаква да продължи по – дълъг период могат да се привлекат „запасен съдия или съдебен заседател”. Тези лица трябва да присъстват при разглеждането на делото от началото на съдебното заседание. Те имат права на член от състава /могат да задават въпроси при разпитите и др. п. /, но нямат правото да вземат участие в съвещанията и в решаването на въпросите по делото. Едва когато някой член от състава на съда не може да

продължи участието си в делото, то тогава запасният го замества и придобива възможност да упражнява всички предвидени правомощия при разглеждането на делото / чл. 260 НПК/ .

Страните, които участват в съдебно заседание са : задължително прокурор,когато заседанието е по дело от общ характер /чл. 268 НПК/; присъствието на подсъдимия е императивно необходимо по дела с обвинение за тежко престъпление, т.е. когато предвиденото по закон наказание е повече от 5 години лишаване от свобода или доживотен затвор. В останалите случаи това присъствие не е задължително , освен ако съдът прецени , че то е необходимо за разкриване на обективната истина и разпорежи личното му явяване / чл. 269 ал.1 , ал.2 от НПК / .

Участието на защитник - упълномощен или назначен /„служебен”/ , е задължително в хипотезите , изрично посочени в закона – чл. 94 ал.1 НПК, за чието спазване съдът следва да следи служебно. Във всички останали случаи подсъдимият има право на професионална защита , но дали ще се възползва от нея или не е въпрос на негова преценка .

Възможни, а не задължителни страни в съдебното производство /поради обстоятелство , че за да се конституират от съда , той трябва надлежно да е сезиран със съответно искане/ са : гражданските ищци, които да претендират обезщетение за причинените с престъплението вреди ; частните обвинители, които да поддържат обвинението наред с прокурора и гражданските ответници – лицата срещу които е предявен граждански иск с изключение на подсъдимия.

Подготвителната част на съдебното заседание продължава и чрез решаване на въпросите за даване ход на делото /чл. 271 НПК/. След като констатира, че всички членове от състава на съда са налице , председателят на състава открива съдебното заседание. Следва да се подчертае , че от тук насетне , ако състава на съда включва участието на съдебни заседатели , то именно този колегиален субект на процеса решава всички въпроси , които се поставят в хода му, като самото ръководство на съдебното заседание е възложено на председателя на състава , чиито разпореждания могат да се отменят от състава на съда / 266 НПК / . За да се установи дали да се даде ход на делото следва да се проверят лицата, които се явяват , а тези , които отсъстват – причините за това . Съдебното заседание се отлага винаги , когато не се яви: прокурорът; подсъдимият, когато явяването му е задължително – по силата на закона или по преценка на съда . Задочно производство – т.е. разглеждане и решаване на делото в отсъствие на подсъдимия, се допуска само когато това няма да попречи за разкриване на обективната истина, при изчерпателно изброени в закона предпоставки. Цялостната уредба относно уведомяването на подсъдимия за разглеждане на делото и присъствието му в съдебно заседание цели да гарантира участието му в съдебното производство,

посредством което той може да упражни и останалите свои процесуални права , закрепени в закона .

Неявяването на защитника е основание за отлагане на делото , когато не е възможно да се замени с друг , без да се накърни правото на защита на подсъдимия. Ако обаче защитниците са повече от един, неявяването на някой от тях не е основание за отлагане на делото.

Ако пострадалият или неговите наследници не са намерени на посочения от тях адрес за призоваване в страната, делото не се отлага.

При неявяване без уважителни причини на частен обвинител, граждански ищец,граждански ответник или техните повереници , делото се разглежда в тяхно отсъствие, а когато неявяването е по уважителни причини, заседанието се отлага, освен ако изрично е поискано продължаването му.

Неявяването на свидетел или вещо лице не е основание за отлагане на съдебното заседание, ако съдът намери, че и без тях обстоятелствата по делото могат да бъдат изяснени.

В този етап обичайно , съдът се произнася по исканията за конституиране на граждански ищец или частен обвинител. Отказът на съда да конституира граждански ищец не може да се обжалва, тъй като за заинтересованите лица пътя за гражданско - правна защита остава открит . Но отказът за конституиране на частен обвинител, подлежи на обжалване , поради отсъствието на друг процесуален способ за участие на пострадалия в обвинителната дейност , за разкриване на обективната истина и за разобличаване на виновния.

При решаване на въпроса за даване ход или не , съдът следва да изслуша страните.

За да не се допуснат съдебни грешки и за да се изпълнят задачите по НПК–разкриване на престъпленията и разобличаване на виновните – се проверява самоличността на всички явили се лица. Председателят на състава извършва проверка връчени ли са съобщенията до пострадалите и препис от обвинителния акт до подсъдимия и то в срок не по – малък от 7 дни преди датата на заседанието, което е в интерес на подсъдимия, за да организира защитата си; в интерес е и на правораздаването, за да се осигури постановяването на правилна присъда.

Свидетелите се отстраняват от залата до разпита им , с изключение на тези които са конституирани като частни обвинители, граждански ищци и граждански ответници.

Задължение на председателя на състава е да разясни на страните правото им на отводи срещу членовете на състава – съдията , заседателите , прокурора, защитниците и съдебния секретар, вещите лица, преводача и тълковника, както и правото им да възразят срещу разпита на някои свидетели. Основанията за това са регламентирани и основните от тях са участие при предходно разглеждане на делото; участие в производството в

каквото и да е друго качество; възможност да се конституират като страна в производството; близки родствени отношения или съпружество с друг член на състава или някои от участниците в производството. Забраната за участие по делото важи и при наличие всякакви други обстоятелства, от които може да се счете, че член на състава на съда или прокурора е предубеден или заинтересован пряко или косвено от изхода на делото, поради което във всички случаи следва да се направи самоотвод или отвод /чл. 29,чл. 31 НПК /. Чрез този ред се цели да се гарантира обективен и безпристрастен съд и производство; препятства се вземането на решения от незаконен състав.

Безусловен императив в този етап е да се разяснят на всички страни, правата им, предвидени в НПК. Дали те ще се възползват от тях е въпрос на преценка, но интересите на правосъдието изискват да се обезпечи информираност. Когато неизпълнението на това задължение е довело до изключване или ограничаване на процесуалните възможности на страните, то това съставлява основание за отменяване на съдебния акт.

До даване ход на съдебното следствие страните могат да правят нови искания – например по хода на протичане на съдебното следствие или по доказателствата.

Съдебното следствие /чл. 276 – 290 НПК/ е наречено в теорията „територия на доказването“, поради обстоятелството, че при него се осъществяват способите за събиране и проверка на доказателствата и доказателствените материали – тези събрани на досъдебното производство и посочените нови от страните и съда, при задача да се изяснят обективно, всестранно и пълно всички обстоятелства по делото.

Началото на съдебното следствие се свързва с прочитане на обвинителния акт от прокурора при дела от общ характер. Когато е предявен граждански иск, той се прочита от гражданския ищец.

Председателят на състава запитва подсъдимия разбрал ли е в какво се обвинява, а не дали се признава за виновен, тъй като по закон подсъдимият се счита за невинен до установяване на противното с влязла в сила присъда. Ако е нужно, при твърдения за неяснота и неразбиране на обвинението, на подсъдимия следва да се дадат допълнителни разяснения.

Подсъдимият се поканва да даде обяснения по обвинението, като изцяло от него зависи дали ще се възползва и в кой момент от това право. Посредством него обвиненото в извършване на престъпление лице устно и непосредствено упражнява личното си право на защита. При даване на обяснения могат да се направят частични или пълни самопризнания; може да се отрече извършването му или начина на осъществяване; може да се откаже да се дават обяснения. И тъй като обясненията на подсъдимия имат двойствен характер като доказателствено средство и средство за защита, същите подлежат на внимателен анализ, въз основа на който да се направи извод за достоверността им. Отказът да се дават обяснения не може да се

тълкува в полза на обвинението. Нито пък единствено самопризнанието може да се постави в основата на осъдителната присъда .

Разпитът на подсъдимия се извършва по ред , формулиран в закона : прокурора, частния обвинител и неговия повереник, гражданския ищец и неговия повереник, гражданския ответник и неговия повереник, другите подсъдими и техните защитници и защитника на подсъдимия. Председателят и другите членове на съдебния състав могат да поставят въпроси на подсъдимия след изчерпване на въпросите на изброените страни. При няколко подсъдими, всеки един от тях дава обяснения и се разпитва в присъствието на останалите подсъдими лица. Разпит на подсъдимия в отсъствие на другите подсъдими се допуска, когато това се налага за разкриване на обективната истина. А след завръщането в съдебната зала на отстранения подсъдим, председателят трябва да го запознае с обясненията, дадени в негово отсъствие, чрез прочитане на съдебния протокол.

Обяснения на подсъдимия , дадени по същото дело на досъдебното производство пред съдия или пред друг състав на съда, могат да се прочетат в изчерпателно изброени хипотези когато: лицето е починало и на делото е даден ход по отношение на другите подсъдими; делото се разглежда в отсъствие на подсъдимия; между обясненията, дадени в досъдебното производство и на съдебното следствие, има съществено противоречие; подсъдимият отказва да даде обяснения или твърди, че не си спомня нещо. Ползване на звукозапис и видеозапис не се допуска, преди да се прочетат обясненията на подсъдимия.

След разпита на подсъдимите се пристъпва към разпит на свидетелите - чл. 280 НПК - първо на тези , посочени от обвинението, а след това другите , посочени от сраните. На свидетелите се задават въпроси по реда, установен за подсъдимия . Отделно от това съществува правило, че страната, която е посочила свидетеля, задава въпросите си преди другите страни. След като приключи разпита на свидетелите трябва да останат в залата , за да се осигури възможност при възникване на нови обстоятелства и неясноти да им се поставят допълнителни въпроси. При съгласие на страните напускането на залата от свидетел е възможно и преди приключване на съдебното следствие. Разпитът на свидетел с тайна самоличност се извършва в отделно помещение и то по начин недопускащ разкриване на самоличността му. С оглед спецификата на детската психика , след като дадат показанията си, непълнолетните свидетели се отстраняват от съдебната зала, освен ако съдът не постанови друго. Прочитане на показанията на свидетел е възможно при обстоятелства , фиксирани в закона когато: между показанията от досъдебното производство и показанията, дадени на съдебното следствие, има съществено противоречие; свидетелят отказва да даде показания или твърди, че не си спомня нещо; свидетелят, редовно призован, не може да се яви пред съда за продължително или неопределено време и не се налага или не

може да бъде разпитан по делегация; свидетелят не може да бъде намерен, за да бъде призван, или е починал; свидетелят не се явява и страните са съгласни с това. Когато показанията на свидетеля в досъдебното производство са били дадени пред съдия , или се пристъпва към прочит на показания , дадени по същото дело , но пред друг състав на съда, съгласие на страните в съдебното производство за това действие не се изисква. Последното обаче е нужно / без това на прокурор и гражданския ответник/ , когато показанията са депозираны единствено пред органа на разследването или прокурора. За това съдебно следствено действие по искане на подсъдимия съдът му назначава защитник, ако няма такъв, и му разяснява, че прочетените показания могат да се ползват при постановяване на присъдата. Различията във възможността за приобщаване на свидетелските показания произтичат от това дали депозирането на свидетелските показания е станало в закритото досъдебното производство само между орган на последното и свидетеля или при условията на осъществен съдебен контрол , чрез разпит на свидетеля пред съдия в досъдебното производство , в който обвиняемият има право да участва . Ограничения относно кръга на страните , които могат да предявяват искане за прочит на показания не са установени в закона . Когато свидетелят е разпитан по делегация, прочита се протокола за разпита му . Тук следва да се спомене, че ако пък по делото е имало обвиняем спрямо когото производството е прекратено или е приключило с влязла в сила присъда , то той се разпитва като свидетел.

В хода на съдебното следствие председателят на състава прочита депозираните от експертизи – чл. 282 НПК . Вещите лица се разпитват , отново по реда предвиден за разпит на подсъдимия . Ако страните са съгласни, разпит може да не се проведе.

Всички протоколи за извършени в досъдебното производство действия се прочитат съгл. 283 НПК – протоколите за оглед, претърсване и изземване оглед, следствен експеримент, разпознаване на лица и предмети , специални разузнавателни средства , както и документи, приложени към делото, които са от съществено значение за изясняване на обстоятелствата по него.

Веществените доказателства се предявяват винаги на страните, а когато е нужно и на вещите лица и свидетелите. Това може да стане както преди приключване на съдебното следствие, така и по време на разпитите на подсъдими, свидетели и вещи лица - така чл. 284 НПК .

По правило съдът може да прилага всички способности за събиране и проверка на доказателствата - оглед, претърсване и изземване, следствен експеримент, разпознаване на лица и предмети , специални разузнавателни , като действията се извършват от съда , под ръководството на председателя на състава , без поемни лица , като при необходимост могат да присъстват или

участват вещи лица , технически специалисти и т.н. При необходимост може да се назначи допълнителна , повторна или изцяло нова експертиза .

В хода на съдебното следствие страните не са ограничени със срок предявяват искания за събиране и проверка на доказателства. Особено важно в тази насока е правото на подсъдимия да представя доказателства. По всяко направено искане съдът дължи произнасяне, без да е задължен да уважава всички доказателствени претенции, а само тези, които осигуряват разкриването на обективната истина. По почин на съда също може да се инициира събиране и проверка на доказателства и то както на обвинителни , така и на защитни спрямо подсъдимия. Преди приключване на съдебното следствие председателят на съдебния състав запитва страните имат ли искания за извършване на нови съдебни следствени действия, необходими за обективно, всестранно и пълно изясняване на обстоятелствата по делото. Ако такива липсват, съдебното следствие се обявява за приключило .

При определени предпоставки, но единствено по инициатива на прокурора може да се измени обвинението .

Налице са хипотези, в които е възможно отклонение от правилото за приключване на делото с присъда , като съдът постановява да се прекрати съдебното или наказателното производство, или да бъде спряно . Посоченото се осъществява при наличието на съответни основания , които обуславят: връщане на делото в предходната досъдебна процесуална фаза ; изцяло прекратяване на делото и преустановяване на възможността за наказателно преследване ; или пък временно спиране извършването на съответни действия до отпадане на пречките, препятстващи развитието на производството .

След приключване на съдебното следствие се пристъпва към **съдебните прения** /чл. 291 – чл. 296НПК /, където всяка от страните чрез реч дава своя анализ и оценка на доказателствата, прави изводи по релевантните обстоятелства , свързани с предмета на обвинение , излага доводи , които да аргументират тезите. Страните могат да се позовават само на доказателства, които са били събрани и проверени в проведеното съдебно следствие . Тук е мястото да се отбележи , че прокурорът въз основа на доказателствата и при вътрешна убеденост може да заяви , че не поддържа обвинението; че не са налице достатъчно доказателства за постановяване на осъдителна присъда или пък, че производството следва да се прекрати. Тези изявления не обвързват съда със задължение да се произнесе съобразно заявеното от прокурора. Решението винаги следва да е взето по вътрешно убеждение и въз основа на събраните по делото доказателства .

Пренията се осъществяват в последователност , предвидена в закона; не могат да се ограничат по време, като защитникът и подсъдимият имат право на последна реплика .

Подсъдимият има право на **последна дума** /чл. 297-298 НПК/ , което е възможност той да изрази своето окончателно отношение към обвинението ;

да каже всичко , което намери за нужно . При последната дума подсъдимият не може да бъде подлаган на разпит , нито ограничаван по време , освен при явно отклонение по въпроси, които не се отнасят до делото.

След изслушване на съдебните прения и последната дума на подсъдимия се пристъпва към **постановяване на присъдата**, като състава на съда се оттегля на съвещание , чиято тайна трябва да се спазва както от съдиите , така и от съдебните заседатели. Преди приключването му и произнасянето на окончателното решение на съда , членовете от състава не могат да участват в разглеждането на други дела.

Обсъжданията на съда следва базират само върху доказателствата , които са установени по делото и то при спазване на процесуалните правила . Въпросите , на които е нужно да се отговори са : има ли извършено деяние, извършено ли е то от подсъдимия и извършено ли е виновно; съставлява ли деянието престъпление и правната му квалификация; подлежи ли подсъдимият на наказание, какво наказание да се определи, а в случаите на чл. 23 - 25 и 27 от Наказателния кодекс какво общо наказание да му се наложи; в определени случаи следва да се прецени дали са налице основания за освобождаване от наказателна отговорност и налагане на административно наказание ; да се уважи ли гражданския иск и ред други въпроси, изброени изчерпателно в чл. 301 от НПК. Ако няколко лица са участвали в извършването на едно или няколко престъпления, съдът обсъжда и решава въпросите за всяко лице и за всяко престъпление поотделно, отново като изхожда от събраните доказателства конкретно за всеки. При отсъствие на доказателствена обезпеченост недопустимо е да се постановява осъдителен акт въз основа на сходството на маниера , на начина на извършване на престъплението . Изводи във вреда на подсъдимия не могат да се правят , ако той не е успял да докаже възраженията си и това е така , т.к. тежестта на доказване на обвинението лежи върху прокурора . Ако при тайното обсъждане съдът намери, че обстоятелствата по делото не са достатъчно изяснени, той може възобнови съдебното следствие , защото трябва да се преодолее всяко съмнение. Само когато при съвещанието се стигне до извод , че обвинението е доказано по категоричен и несъмнен начин , без изводите да почиват на предположения, съдът признава подсъдимия за виновен / чл. 303 НПК/ .

В случаите обаче , когато по делото са били изчерпани всички процесуални средства за доказване на обвинението и не се установи, че деянието е извършено от подсъдимия или че е извършено от него виновно, и когато деянието не съставлява престъпление, съдът признава подсъдимия за невинен и го оправдава /чл. 304 НПК/ не защото съмнението се тълкува в негова полза, а защото обвинението не е доказано по несъмнен начин. В тази връзка следва да се посочи, че и оправдателната присъда не може да се базира на предположения .

Съдът се произнася по гражданския иск не само когато подсъдимия за виновен, но и когато го признае за невинен и го оправдае. Чрез ангажиране на гражданската отговорност на подсъдимия и осъждането му да заплати обезщетение за причинените с деянието вредни последици, се способства за отстраняване на негативните последици от неправомерното поведение.

При постановяване на присъдата съдебните заседатели се изказват и гласуват преди съдиите, а председателят на състава се изказва и гласува последен. Всеки член от състава има равен глас, като за вземане на решение нужно обикновено мнозинство. Всеки член от състава има право да заяви особено мнение, което трябва да мотивира / чл. 33 НПК /.

Въведени са изисквания за съдържание на присъдата: тя е единство диспозитив и мотиви, като в последните се посочва какви обстоятелства са установени, въз основа на какви доказателствени материали и правните съображения за взетото решение. По правило съдебните заседатели подписват единствено диспозитива на присъдата, но когато е налице особено мнение на някой от състава, то всички трябва да подпишат и мотивите. Присъдата се обявява от председателя на съдебния състав незабавно във всички случаи публично в присъствието на страните.

След присъдата, съдът вземе решение и по **мярката за неотклонение**, която е процесуален способ, прилаган с цел да се попречи на подсъдимия да се укрие, да извърши престъпление или да осуети привеждането в изпълнение на влязлата в сила присъда. В общ план следва да се подчертае, че произнасянето по мерките за процесуална принуда / вкл. забрана за напускане на пределите на Република България; отстраняване на подсъдимия от длъжност / може да се осъществява по всяко време в съдебното производство, а не само при постановяване на присъдата. Разглеждането на тези въпроси става в открито заседание, като участието на прокурора, подсъдимия и защитника му е задължително. Съдът преценява релевантните обстоятелства като здравословно състояние, семейно положение, професия, възраст и всички други данни за личността на подсъдимия. Когато производството по мярката се развива в етап, предхождащ постановяването на присъдата, наличието на обосновано предположение за извършено престъпление не се обсъжда от съда.

В хода на цялото разглеждане на делото в съдебно заседание се съставя протокол, в който се отразяват всички извършени действия и взети решения. С постановяването на присъдата приключва основният стадий в наказателното производство – съдебното заседание на първата инстанция, а чрез нея се решава конкретното дело. Във всички случаи постановения съдебен акт подлежи на обжалване от страните и протест от прокурора, при което разглеждането на делото при определени предпоставки може да продължи във следващата въззивна и касационна съдебна инстанция. Едва

след изчерпване на редовните способности за проверка и контрол на присъдата , тя влиза в сила , добива формална и материална законна и изпълнителна сила .

За да се изпълнят целите на наказателното правораздаване – освен принципната публичност на съдебното производство е нужно още и актовете на съда да са добре мотивирани – т.к. това е единствения начин съдията и заседателите да се аргументират за взетите от тях решения и не на последно място производство да се осъществява в разумен срок .

ОСОБЕНИ СЪДЕБНИ ПРОИЗВОДСТВА

В наказателно-процесуалния кодекс / в сила от 29.04. 2006 г. / освен традиционното съдебно производство , чрез което се разглеждат и решават делата , са регламентирани правила , с които се цели постигане на същия резултат при облекчаване на някои процедури / бързо и незабавно производство, съкратено съдебно следствие, освобождаване от наказателна отговорност с налагане на административно наказание , решаване на делото чрез споразумение / или пък са въведени специални норми за разглеждане на дела спрямо определен кръг субекти / военни , непълнолетни / .

С оглед важноста както за Държавата , така и за заинтересованите лица, установени са съдебни производства във връзка с изпълнение на наказанията, такива за реабилитация , за прилагане на принудителни медицински мерки .

Тук , от особените правила и особените производства , ще се изтъкнат онези, при които в състава на съда, разглеждащ делото участват и съдебни заседатели.

Принципно , общите правила за разглеждане и решаване на делата се прилагат тогава , когато не е предвидено специфично правило.

Именно такива съществуват при **незабавното и бързото производство** / чл. 356 – 367 НПК / , които имат твърде тясно приложно поле, обусловено от факта , че те се прилагат : незабавното производство – когато лице, е заловено при или непосредствено след извършване на престъплението и е посочено от очевидец като извършител на престъплението или бързото производство , при наличие на някоя от следните алтернативи : лицето е заловено при или непосредствено след извършване на престъплението; върху тялото или дрехите на лицето има явни следи от престъплението; лицето се е явило лично пред съответните органи на Министерството на вътрешните работи, разследващия орган или прокурора с признание за извършеното престъпление; очевидец посочи лицето, извършило престъплението. След провеждане на досъдебната фаза и решение на прокурора за повдигане на обвинение и внасяне на обвинителен акт в съда, съдията- докладчик разполага със същите правомощия , като при разглеждането на делото по общия ред – прекратяване, спиране наказателното производство или на съдебното производство, или насрочване на делото. При незабавното производство делото се разглежда в деня на постъпването му ; връчването на обвинителния акт и явяването на всички лица се осигурява от прокурора . Последното правило се прилага и при бързото производство, но тук делото се насрочва в седемдневен срок от постъпването му, а подсъдимият разполага с право да изложи възражения и направи искания . При разглеждането на делото в първата инстанция , важно и за двата вида производство, е въведено отклонение от общите правила , изразяващо се в това , че при тях

не се допуска граждански иск , не участва и частен обвинител. Съдът произнася присъдата заедно с мотивите, като съществува възможност последните да се изготвят до 7 дни .

И ако провеждането на гореописаните две съдебни производства е обусловено от протичането на досъдебната фаза , а разтоварването и бързината в съдебната фаза са най – вече при подготвителните действия за разглеждане на делото , като самото съдебното следствие е традиционно, то при **съкратеното съдебно следствие пред първата инстанция** /чл. 370 – 374 НПК / облекчаването на съдебното производство е най – значимо , като приложимостта му е възможна по всички дела, освен в случаите на умишлено причиняване на смърт или тежка телесна повреда, или когато деецът е бил в пияно състояние.

Провеждането на самото съкратено съдебно следствие се предхожда от предварително изслушване, което се допуска винаги , когато е депозирано искане на подсъдимия или съдът служебно е преценил възможността от провеждането му . Предварителното изслушване е разположено в рамките на подготвителните действия за разглеждане на делото в съдебно заседание , при което за насрочването му се призовават единствено прокурора , подсъдимия , защитника му /защитата тук е задължителна/ , гражданския ищец , частния обвинител и техните повереници, като своевременното уведомяване на пострадалите за възможността да се възползват от предвидените процесуални права следва да се гарантира от съда. В съдебното заседание съдът във всички случаи разяснява правата на подсъдимия и специфичните две форми по чл. 371 от НПК , по които може да се развие самото съкратено съдебно следствие. Първата форма е тази по чл. 371 т.1 НПК , при която подсъдимият и неговият защитник, гражданският ищец, частният обвинител и техните повереници могат да дадат съгласие да не се провежда разпит на всички или на някои свидетели и вещи лица, а при постановяване на присъдата непосредствено да се ползва съдържанието на съответните протоколи и експертни заключения от досъдебното производство. Само при декларирано съгласие на посочените страни и констатация на съда , че действията по разследването , обект на съвпадащите изявления на страните, са извършени при условията и реда на НПК, съдът одобрява съгласието , което има за последици , вече в хода на съдебното следствие да не се извършва пряк и непосредствен разпит на свидетелите и вещите лица, за които е дадено съгласие, а протоколите им за разпит и експертните заключения от досъдебното производство директно да се прочетат . Доказателственият материал , който е извън обхвата на даденото и одобрено съгласие , се събира и проверява по общите процесуални правила , установени за провеждане на съдебно следствие пред първата инстанция. Този ред облекчава производство, спестява време и усилия на страните и съда за непосредствена проверка на доказателства , която не се налага .

Още по – голяма процесуална икономия и действително съкращаване на съдебното следствие се постига при втората уредена от закона форма за провеждането му /чл. 371 т.2 НПК / , която е и по – популярна , поради явните ползи, които влече за подсъдимите чрез смекчаване на евентуалното им наказателно санкциониране, но при признание от тяхна страна на фактите в обвинителния акт . При провеждането на предварителното изслушване съдът изрично трябва да уведоми подсъдимия , че ако направи самопризнание , те заедно със съответните доказателства от досъдебното производство ще се ползват при постановяване на присъдата. Така при налично информирано , доброволно и цялостно признание на фактите , изложени в обвинителния акт и изразено съгласие от подсъдимия да не се събират доказателства за тези факти , съдът следва да установи дали това самопризнание се подкрепя от събраните по делото в досъдебното производство доказателства . При положителна констатация съдът обявява , че ще ползва самопризнанието и няма да събира доказателства за фактите , изложени в обстоятелствената част на обвинителния акт. При провеждането на съкратено съдебно следствие в тази му форма , не се извършва разпит на подсъдимия, на свидетелите и вещите лица за фактите, изложени в обстоятелствената част на обвинителния акт . Проведената по този ред процедура не означава, че директния изход от делото е осъдителна присъда , поради направено самопризнание . Ако подсъдимият бъде признат за виновен , то за него има привилегии : да не налага най-тежкото по вид наказание при алтернативно предвидени различни санкции, а в останалите случаи наказанието да се определя при условията на чл. 55 от НК .

Специфична диференцирана процедура е **освобождаването от наказателна отговорност с налагане на административно наказание** , чиято уредба /чл. 375 – 380 НПК/ тук няма да се обсъжда, тъй като разглеждането на делото се осъществява от едноличен състав на съда.

Иначе, при започнало по общия ред дело по внесен обвинителен акт , до прилагането на този институт , уреден в чл. 78а от НК , може да се стигне само когато съдът при тайното съвещание при постановяване на присъдата прецени , че са налице материално правните предпоставки за това .

Решаването на делото със **споразумение** / чл. 384 НПК / , при участието на съдебни заседатели е възможно , когато съдебното производство е започнало по общия ред , но преди приключване на съдебното следствие подсъдимият , неговият защитник и прокурора , постигнат съгласие относно има ли виновно извършено от подсъдимия деяние , съставлява ли престъпление , какъв да е размера на наложеното наказание и др. Сключването на споразумение се допуска само по определени престъпления и то ако причинените имуществени вреди са възстановени или обезпечени. Ако по делото има конституирани граждански ищци или частни обвинители , то тяхното съгласие е изискуемо от закона . Съдът одобрява споразумението ,

само ако не противоречи на закона и морала . Решаването на делото чрез споразумение изключва възможността за последващ инстанционен контрол и проверка на съдебния акт.

От особените правила за разглеждане на дела за престъпления, извършени от непълнолетни / чл. 385 – чл. 395 от НПК/ следва да се изтъкне, че в състава на съда винаги участват съдебни заседатели , които трябва да бъдат учители или възпитатели. По правило делото се разглежда при закрити врати , като е възможно да се поканят инспектори от детска педагогическа стая и представители на учебното заведение , в което учи лицето . Призоваването на родителите и попечителите е задължително. Те имат право да участват в събирането и проверката на доказателствата. В производството не се допуска конституиране на частен обвинител, което е част от мерки процесът да има възпитателен ефект , като се ограничи възможното негативно влияние върху младата психика .

Интерес от особените правила / чл. 396 – чл. 411 НПК / , за разглеждане на дела , подсъдни на **военни съдилища**, е че назначените съдии /същото се отнася и за прокурорите и следователи/ изпълняват и военна служба, а съдебни заседатели могат да са генерали (адмиралите), офицери и сержанти на кадрова военна служба. Военните съдилища разглеждат единствено дела , извършени от определен кръг лица – военнослужещи , резервисти при участие в мероприятия; граждански лица на служба в МО , БА, НСО , ВРС при или по повод изпълнение на службата им. Тъй като при разглеждането на дела с такива лица е възможно в съдебно заседание да се изнасят факти и обстоятелства , които съставляват класифицирана информация , то за запазване тайната ѝ, съществува възможност съдът да поиска от присъстващите в съдебната зала да декларират , че няма да разгласяват тези обстоятелства, а общо правило е, извършването на съдопроизводствените действия да става винаги при закрити врати , когато се налага запазване на държавната тайна.

Независимо по кои правила е протекло съдебното производство пред първата инстанция , постановената присъда подлежи на изпълнение само след влизането ѝ в сила , а това означава изчерпване на възможностите за последваща проверка / чл. 412 НПК / .

По една влязла в сила присъда могат да възникнат **затруднения или съмнения във връзка с тълкуването** ѝ /чл. 414 НПК / . За това съдът, който я е постановил - еднолично или като колегиален орган - следва да отговори на искането за тълкуване , за да се отстранят неяснотите . Тук е наложително да се изтъкне , че това не е способ за изменение на акта , а начин да се преодолеят възможните противоречия в установяване волята на съда .

Чрез производството по **реабилитация** / чл.433- 436 НПК / се цели да се заличи осъждането на едно лице и въз основа на това да се отменят за в бъдеще последиците , които законите свързват с него. То се осъществява се от

съда, постановил присъдата като първа инстанция . Молбата се разглежда в открито съдебно заседание с призоваване на молителя , задължително участие на прокурора , като се събират доказателства относно изтърпяването на наказанието ; възстановяването на причинените с престъплението имуществени вреди ; липсата на други извършени престъпления в 3 годишен срок от изтичане на наложеното наказание и добро поведение на осъдения .

Допускането на съдебна реабилитация е възможно само при наличие на всички предпоставки .

Принципно въпросите за **изпълнение на наказанията** са от компетентността на прокуратурата /привеждането в изпълнение, прекъсването на изпълнението / , но съществуват някои особени производства, в които решенията се вземат от съда - еднолично / предсрочно освобождаване / или като колегиален орган /отмяна зачитането на работните дни; замяна на доживотен затвор с лишаване от свобода ; замяна на пробация с лишаване от свобода / .

Отмяната на зачитането на работните дни / чл.443 – чл.444 НПК / ; **замяната на режима за изтърпяване на наказанието с по – тежък** / чл. 445-чл. 446 НПК / , както и **замяната на наказанието доживотен затвор с наказание лишаване от свобода** / чл. 449 – 452 НПК / се извършват винаги от окръжния съд по местоизпълнение на наказанието – в първите две хипотези в състав от съдия и двама съдебни заседатели , а в третата - от двама съдии и трима съдебни заседатели . И в трите случая разглеждането на делото се осъществява в публични съдебни заседания , а постановените съдебни актове подлежат на последващ съдебен контрол.

Често срещано производство е **замяната на наказанието пробация с наказанието лишаване от свобода** / чл. 451 – чл. 452 НПК / .

Пробацията е вид наказание , предвидено с изменение на НК / в сила от 01.01.2005г. / за по – леки престъпления , изразяващо се в налагане на съвкупност от задължителни мерки за контрол и въздействие върху подсъдимото лице. Законоустановени в чл. 42а от НК са следните мерки : 1.задължителна регистрация по настоящ адрес; 2.задължителни периодични срещи с пробационен служител; 3.ограничения в свободното придвижване; 4. включване в курсове за професионална квалификация, програми за обществено въздействие; 5.поправителен труд; 6.безвъзмезден труд в полза на обществото , които са със различна продължителност от 6 месеца до три години - за мерките по т. 1 - 4; от три месеца до две години - за поправителния труд; и от 100 до 320 часа годишно за не повече от три поредни години - за безвъзмездния труд в полза на обществото.

Независимо кои от тях и в каква съвкупност е преценено да се изтърпят от осъденото лице , то първото обстоятелство , което се налага като извод е , че последният не е изолиран в специализирани заведения за лишаване от свобода , при което фактическото изпълнение зависи от личното

поведение и волята на осъдения . Именно поради това обстоятелство не са изолирани случаите , когато осъденият не изпълнява пробационна мярка и това не се дължи на уважителна причина . За да се санкционира подобно поведение е предвидено наложеното наказание пробация да се замени с лишаване от свобода .

Производството се инициира от окръжния прокурор или от председателя на пробационния съвет , като компетентен да разгледа предложението е окръжния съд по местоизпълнение на наказанието в състав един съдия и двама съдебни заседатели в публично съдебно заседание , при задължително участие на прокурор, председателя на пробационния съвет и осъдения. Всяка от страните излага твърдените от нея обстоятелства , представя или иска да се съберат доказателства. Ако при съвещанието съдът стигне до извод за основателност на предложението , то той може да замени изцяло или отчасти пробацията с лишаване от свобода , като два дни пробация се заменят с един ден лишаване от свобода . И тук акта на съда подлежи на проверка от горната инстанция .

В НПК са предвидени и специфични правила във връзка с международното сътрудничество : трансфер на осъдени лица; признаване и изпълнение на присъда на чуждестранен съд ; международна правна помощ по наказателни дела и трансфер на наказателно производство . На тези правила няма да се спираме , тъй като тази материя е твърде специфична, а участието на съдебни заседатели в тях е ограничено .

В заключение следва да се посочи , че във всички случаи , когато в правораздаването участват и съдебни заседатели, осъществяването на задълженията трябва да е безпристрастно , а решенията следва да се основават единствено на закона и на събраните по делото доказателства .